

OKILHAN IBRAHIMOW

SAZ

4-nji synp üçin derslik

Gaýtadan işlenen we doldurylan 6-njy neşirden terjime

*Özbekistan Respublikasynyň Halk bilimi ministrligi
tarapyndan neşire hödürlenen*

Gafur Gulam adyndaky neşirýat-çaphana döredijilik öýi
Daşkent – 2017

Syn ýazanlar:

- G. Dadabaýewa** – Respublikan tälim merkeziniň «Saz, sungat, zähmet tälimi, beden taýdan kämillik we saglyk» bölüminiň metodisti
- O. Abdullaýewa** – ÖZDK «Kompozitorliyk we saz gurallaşdyryş» kafedrasynyň müdiri, professor
- R. Xudoýorowa** – Daşkent şäheriniň Sirgeli tümenindäki 277-nji mekdebiniň saz medeniýeti mugallymy.

«Respublikanyň ýörite kitap gaznasynyň serişdelitiniň hasabyndan çap edildi».

Ibrahimow O.

Saz: 4-nji synp üçin derslik / O.Ibrahimow. Gaýtadan işlenen we doldurylan 6-njy neşirden terjime — D.: Gafur Gulam adyndaky neşirýat-çapghana döredijilik öýi, 2017. – 112 s.

UO'K 78 (075)
KBK 85.31ya71

SÖZBAŞY

Eziz okuwçy! Her bir halkyň lezzetli heňleri, aýdym-sazlary, bir söz bilen aýdanda milli sazy bolýar. Halk sazy – köp we birnäçe asyrlaryň synaglaryndan geçen we kalbymyzdan orun tutan ruhy baýlygymyzdyr.

Dürli-dürli saz gurallarymyz we olarda ýaňlanyp gelýän milli sazларымыз bolsa, ynha şu ruhy baýlygyň aýrylmaz bölegidir.

Eliňizdäki okuw kitaby sizi ynha şeýle ruhy gözellig we baýlyklardan lezzet aldyrmak maksadynda ýazylandyr.

Onda halkymyzyň durmuş derejesi, zähmeti we dürli baýramlary bilen bagly aýdymlary, milli saz gurallary hakyndaky maglumatlar bilen tanyşarsyňyz, seýrek aýdym-sazlary diňlärsiňiz, olaryň käbir nusgalaryny aýtmagy öwrenersiňiz. Şeýle hem, Özbegistanyň kompozitorларыnyň siz okuwçylar üçin döreden aýdymlary bilen tanyş bolarsyňyz!

Okuw kitabynda ulanylan aşakdaky şertli belgileri ýatda saklaň:

- – saz diňlemek.
- – aýdym maşklary.
- – aýdym aýtmak.
- – nota seredip aýdyň.
- – saz sowady.
- – özbaşdak okamak.
- – ?!

ÖZBEGISTAN RESPUBLIKASYNYŇ DÖWLET SENASY

Sözleri **Abdulla Oripowyňky**

Sazy **Mutal Burhanowyňky**

Dabaraly

1. Ser- qu- yosh, hur o'l- kam, el-

ga baxt, na- jot, Sen o'- zing do'st-lar- ga yo'l-dosh, meh-ri-

bon! Meh-ri- bon! Yash-na- gay to a- bad il-

mu fan, i- jod, Shuh-ra-ting por- la- sin to-ki bor ja-

hon! Ol- tin bu vo- diy- lar - jon O'z- be- kis-

ton, Aj- dod- lar mar-do- na ru- hi sen- ga yor! U- lug'

xalq qud- ra-ti jo'sh ur- gan za- mon, O- lam- ni mah- li- yo ay- la-

1.
gan di-yor! *f* 2. Bag'-ri

2.
gan di-yor!

Serquyosh, hur o'lkam, elga baxt, najot,
 Sen o'zing do'stlarga yo'ldosh, mehribon!
 Yashnagay to abad ilm-u fan, ijod,
 Shuhrating porlasin toki bor jahon!

Ga'ytalama:

Oltin bu vodiylar — jon O'zbekiston,
 Ajdodlar mardona ruhi senga yor!
 Ulug' xalq qudrati jo'sh urgan zamon,
 Olamni mahliyo aylagan diyor!

Bag'ri keng o'zbekning o'chmas iymoni,
 Erkin, yosh avlodlar senga zo'r qanot!
 Istiqlol mash'ali, tinchlik posboni,
 Haqsevar, ona yurt, mangu bo'l obod!

Ga'ytalama:

Oltin bu vodiylar — jon O'zbekiston,
 Ajdodlar mardona ruhi senga yor!
 Ulug' xalq qudrati jo'sh urgan zamon,
 Olamni mahliyo aylagan diyor!

Güyz

BIRINJI ÇÄRÝEK

ÖZBEK HALK AÝDYM WE SAZ GURALLARY

1–2-nji temaler. HALK AÝDYMLARY

Özbek halk agzeki döredijiliginiň aýrylmaz bölegini halk aýdymlary düzýär. Many we mazmuny taýdan dürli-dürli bolan aýdyşyklaryň özeninde halkymyzyň ýaşaýşy, durmuş ýörelgeleri aňladylandyr. Şonuň bilen birlikde aýdymlarda adamlaryň ata Watana, tebigata, daşky gurşawa, maşgala we dost-ýarlaryna bolan mähir duýgulary çeper şöhlelendirilýär.

Halk aýdymlary ilki il arasyndan çykan daýhanlar, hünärmentler, gullukçylar we intelligentler tarapyndan dürli ýagdaýlarda dokalypdyr. Ýöne köp ýagdaýlarda olaryň atlary bize mälim bolmandyr, çünki täze döredilen

aýdym, adatda, ýazylyp alynmandyr, eýsem ol dilden ýerine ýetirilipdir we şeýlelikde bir aýdymçydan ikinjisine, atadan ogluna, babalaryndan agtyklaryna geçip, köpçüligе ýaýrapdyr. Şeýdip özbek halk aýdymlary nesillerden nesillere ruhy miras bolup, bize çenli ýetip gelipdir.

Halk aýdymlaryny aýtmak ýagdaýyna we mazmunyna görä «Zähmet aýdymlary», «Maşgala (toý) märeke aýdymlary», «Möwsümleýin aýdymlar» we «Çagalar aýdymlary» ýaly görnüşlere bölmek bolar. Bulardan başga-da, medeni dynç alnanda aýmaga niýetlenen leper, ýalla we aýdym ýaly aýdyşyklar halkyň arasynda giň ýaýrapdyr

AÝDYM

Aýdym adatda, 7 ýa-da 8 bogunly şygyr bentleri esasynda ýekelikde aýdylýar. Munda bentleriň arasynda gaýtalanyp durulýan ýörite gaýtalama misreleri bolmaýar.

OH, LEÝLI

Çalt, şadyýan

Tom bo-shi- da to- g'o- ra, tan- dir to'- la zo- g'o-
 ra, zo- g'o- ra- ni yo- pol- may (o'r- toq)
 Cho - li kam- pir o - vo - ra.

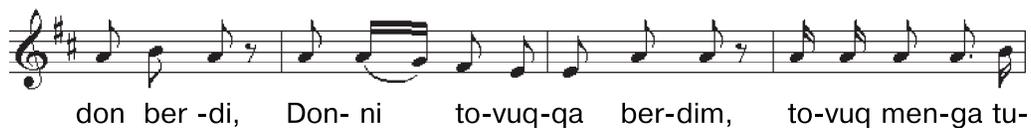
Çagalaryň «Tamdан taraşa düşdi», «Alataý», «Çuçwara gaýnaýar» ýaly aýdyşyklary hem aýdym žanryna mysal bolup biler.

TAMDAN TARAŞA DÜŞDI

(Özbek dilinde)

Ortaça

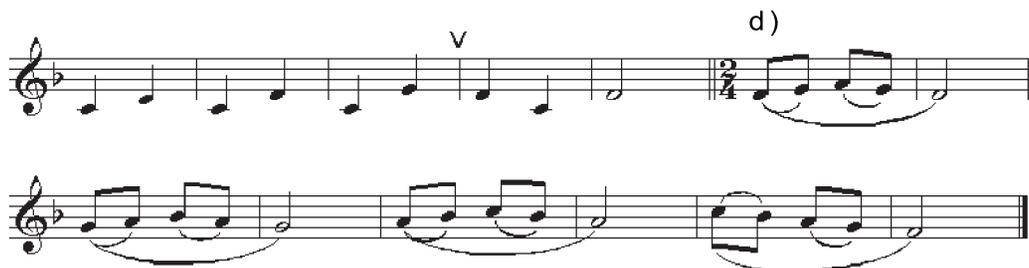
Aýdymyň nusgalaryny hünärmen sazandalar bolan kompozitorlar hem döredýärler. Munda olar halkyň däp-dessurlaryna daýanýarlar. Kompozitorlaryň galamyna degişli aýdymlar, halk aýdymlaryndan tapawutlylykda, köp owazly bolmagy, ýagny iki, üç we hatda dört owazda ýerine ýetirmek üçin niýetlenilen bolmagy mümkin. Şu sebäpli bular ýaly aýdymlar köpçülik tarapyndan köpçülikleýin (hor) bolup ýerine ýetirilýär. Kompozitor Nadim Narhojaýewiň «Şaftoliga sawolim» (goşgusy Polat Möminiňki) aýdymy halk aýdymlary ýaly ýedi bogunly goşgy bentleri esasynda ýerine ýetirilýär. Şonuň bilen birlikde onda saz gurallary hem goşulýar.

Şu aýdymy mugallymyň kömeginde aýtmagy öwreniň. Munuň üçin ilki aşakdaky maşklary ýerine ýetirip, sesiňizi sazlaň.

▲

a) v v b)

ŞAFTOLIGA SAWOLIM

(Özbek dilinde)

Sözleri **P.Möminiñki**

Sazy **N.Narhojaýewiñki**

Şadyán

Shaf- to -lim, oh, shaf- to- lim, oh, shaf- to -lim, oh, shaf-to- lim,
 Qi- zi - lu oq, qi- zi- lu oq, qi- zi- lu oq
 shaf - to - lim. Ham- ma men- day se- va- di,
 Pish - gan - da ma- za bo- lim. Shaf- to- lim.
 Shaf- to- lim.

Shaftolim, oh, shaftolim, (oh),
 Qizil-u oq shaftolim.
 Hamma menday sevadi,
 Pishganda maza bolim,
 Shaftolim...

Asta aytib beraqol,
 Seni topgan qay olim?
 Indamadi shaftolim,
 Qiyin ekan savolim,
 Shaftolim.

ÝÖNEKEÝ SAZ ŞEKILLERINI ÝATLAMAK. BENT ŞEKLI

Her bir saz eseri belli bir gurluşa eýe bolýar. Onuň şu gurluşy bolsa saz şekli diýlip atlandyrylýar. Saz şekilleri eserleriň haýsy žanrda döredilendigine we uly-kiçiligine garap dürlüçe bolýar. Iň ýönekeý saz şekillerine halk aýdymlarynda duşmak bolýar.

Halk aýdymlary, adatda, bent şeklinde bolýar. Bu şekil dört sany goşgy misrlerinden we oňa uýgunlaşdyrylan dört heň gurluşyndand ybarat bolýar. Muňa ýokarda agzalan «Oh, leýli» aýdymy mysal bolup biler. Şonuň ýaly-da, halk aýdym-saz döredijiliginde gaýtalamaly bent şekli hem köp duşýar, ýagny onda goşgy misreleri üýtgäp durýan her bir bendiň arasynda gelyän gaýtalama üýtgewsiz gaýtalanyp durulýar. Beýle şekiller esasan ýalla žanry ýollaryna mahsusdyr.

1. Halk aýdymlarynyň nähili görnüşlerini bilýärsiňiz?
2. «Şaftoliga sowalym» aýdymynyň awtorlaryny aýdyň?
3. «Şaftoliga sowalym» goşgusyňy ýat tutuň.

3-nji tema. ZÄHMET AÝDYMLARY

Zähmet aýdymlary – halk tarapyndan ýer sürmek, hasyl ýygnamak, degirmen çekmek, ýüp egirmek ýaly işlerde döredilipdir we aýdylypdyr.

Ýerine ýetirilýän zähmetiň görnüşine garap şol aýdymlary maldarçylyk, ekerançylyk we hünärmentçilik aýdymlary ýaly toparlara bölmek bolar.

Hususand-a, ekerançylyk aýdymlary hem öz möwsümine garap dürlüçe bolupdyr. Sebäbi, ýer sürüm

döwründe «Goş goşmak» (Goşçynyň aýdymy) aýdylan bolsa, hasyl ýygynynda «Orum» aýdymy ýerine ýetirilipdir. «Hop haýda» aýdymy bolsa harmanyň başynda ýerine ýetirilipdir.

HOP HAÝDA

Ortaça

Xo'p hay- da -yo xo'p hay -da, xir- mon - ni qil - gil may - da,

Xir - mon -ni qil - ma-sang may-da sen- lar - ga ti - nim qay-da.

Hünärmentçilik aýdymlary haly dokalanda, tahýa dikilende, ýüplük egirilende ýerine ýetirilipdir:

URÇUK

Ortaça

E- shik ol -di - da qum - loq, me- ning i -pim yu-ma - loq,

E- lak i -chi - da ke - pak, me- ning ip -gi - nam i - pak.

Kompozitorlaryň aýdymlarynda käte goşgy bentlerinden soň gaýtalamalar hem ulanylýar. Şol sanda, kompozitor Hurşida Hasanowanyň «Çagalyk» aýdymy şeýle görnüşe eýedir. Munda aýdymyň bentlerini ýekelikde aýdylyp başlansa, gaýtalamasyny hemme bilelikde aýdýar. Şu aýdymy siz hem şeýle ýerine ýetiriň.

ÇAGALYK (Özbek dilinde)

Sözleri Dilnuryňky

Sazy H. Hasanowanyňky

Qan-day go'-zal, shi-rin-dir bo-la-lik,
Un-da biz-lar do-i-mo qo-lay-lik.
Qu-vonch-lar-ga o-lam-ni to'l-di-rib,
Er-tak-lar-da yur-gan-dek bo'-lay-lik.
Qu-yosh ham nur so-char biz-lar-ga,
Sho'x-sho-don o'-g'i-lu qiz-lar-ga.
Os-mon-ning bag'-ri-da yay-ray-lik,
lik, bor bo'l-sin bo-la-lik.

Qanday go'zal, shirindir bolalik,
Unda bizlar doimo qolaylik.
Quvonchlarga olamni to'ldirib,
Ertaklarda yurgandek bo'laylik.

Ga'ytalama:

Quyosh ham nur sochar bizlarga,
Sho'x-shodon o'g'il-u qizlarga.
Osmonning bag'rida yayraylik,
Bor bo'lsin bolalik.

Quvontirib ko'zlarni o'ynaymiz,
Tabassumsiz hech kimni qo'ymaymiz.
Biz bor yerda kattalar zerikmas,
Xursand qilib barchani to'ymaymiz.

Ga'ytalama:

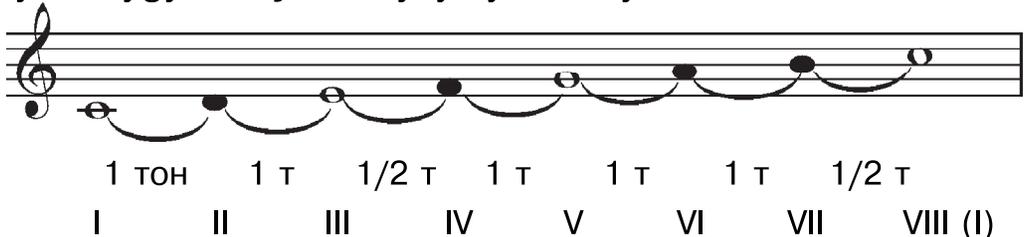
Aydymyň tekstinde duşýan nokatly nota üns beriň. Notanyň sag tarapyna goýlan bir nokat şu notanyň dowamlylygyny ýene deň ýaryma artdyrýandygyny unutmaň:

DO-MAJOR TONALLYGY

Do-major tonallygynyň esasy daýanç perdesi (tonikasy) «do» sesidir.

Şol mažor seshatary (do) perdesinden başlanyp ýokarlygyna aşakdaky ýaly düzülyär:

Ýadyňyzda bolsa, major seshatarynda ýarym tonlar III we IV hem-de VII we VIII(I) basgançaklaryň arasynda emele gelýär.

Şeýle hem, I, III we V basgançadyň sesleri durnukly (berkarar), II, IV, VI we VII basgançagyň sesleri durnukly däldir. Siz aýtmagy öwrenýän «Çagalyk» aýdymy do-major tonallygyna aýdyň mysal bolup biler.

♪ Aşakdaky mysaly 2/4 takt ölçegine dirižýorlyk edip, notalar esasynda ýerine ýetiriň:

JIÝDA

(Özbek dilinde)

Goşgusy **P.Polatowyňky**

Sazy **H.Polatowyňky**

Howlukman

Jiy-da - jiy - da, jon jiy - da. Chi - lon jiy- da, non jiy -da,
Jon-ga da -vo a-sal-san, do - ri - dar-mon, qon jiy-da.

?!

1. Záhmet prosesine degişli nähili aýdymlyary bilýärsiňiz?
2. «Çagalyk» goşgusyny ýat tutuň.
3. Do-major tonallygy barada aýdyp beriň.

4-nji tema. LEPER

Leper iki adam (ýa-da tarapma-tarap bolan köpçülik) tarapyndan aýdyşyk görnüşinde aýdylýar. Beýle taraplar yzly-yzlyna, nobatma-nobat «sorag-jogap» görnüşinde guralan şygyr dörtlüklerini aýdýarlar. Halkymyzyň arasynda meşhur bolan «Bilezik», «Garagaş», «Kylpyllama»

ýaly leperler şeýle aýdyşyklaryň hataryna girýär. Çagalaryň «Bizden size kim gerek?» aýdym oýny hem leper häsiýetlerine eýe.

Käte leperlerde tans häsiýetli dep usullary hem ulanylyp, munda leperçiler nobatma-nobat tans edip, aýdym aýtmaklaryna sebäp bolýar. Leperleri kompozitorlar hem döredýärler. Muňa kompozitor Mardon Nasimowyň aşakdaky «Bizden size kim gerek?» oýunly aýdymy mysal bolup biler:

BIZDEN SIZE KIM GEREK?

(Özbek dilinde)

Sözleri Ýa.Kurbanowyňky

Sazy M.Nasimowyňky

Ortaça çaltlykda

mf

Qo'- zi - choq - dek sak - ra - shib, sak - ra - shib,

a tempo

di - kir-di -kir o'y -nay -miz, o'y - nay -miz. Er -kin qush-dek

piu mosso

yay- ra- shib, yay- ra- shib, sho'x-sho'x qo'-shiq kuy- lay -miz,

rit

kuy- lay - miz. Oq te- rak - mi, ko'k te - rak,

biz - dan siz- ga kim ke- rak? Ay- tin - giz, kim ke-rak?

G y z l a r: Qo'zichoqdek sakrashib-sakrashib,
Dikir-dikir o'ynaymiz, o'ynaymiz.
Erkin qushdek yayrashib-yayrashib,
Sho'x-sho'x qo'shiq kuylaymiz, kuylaymiz.

Oq terakmi, ko'k terak,
Bizdan sizga kim kerak?
Aytingiz, kim kerak?

O g l a n l a r: «Gulchehra kerak».

Maysazorda jo'sh urib, jo'sh urib,
Gijinglagan toychoqmiz, toychoqmiz.
Bir mayizni qirq bo'lib, qirq bo'lib,
Yeganlardek inoqmiz, inoqmiz.

Oq terakmi, ko'k terak,
Bizdan sizga kim kerak?
Aytingiz, kim kerak?

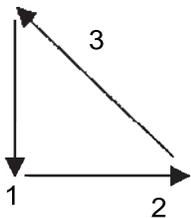
G y z l a r: «Baxtiyor kerak».

H e m m e: Bog'chamizning guliga, guliga,
Mehr qo'yib qaraymiz, qaraymiz.
Baxmal gullar qo'ynida, qo'ynida
Kapalakdek yayraymiz, yayraymiz.

3/8 ölçegi

3/8 ölçegi çalt depginde ýerine ýetirilýän saz eserlerinde ulanylýar. Bu ölçegiň ýokardaky «3» sifri bir taktyň içinde üç sany üleşüň bardygyny, aşakdaky (maýdalawjydaky) «8» sifri bolsa bu üleşleriň her biri sekizlik dowamlylyga deňdigini aňladýar. Munda üç üleşden birinji üleş güýçli, ikinji we üçünji üleşleri bolsa güýcsüzdür.

3/8 ölçeginde dirižýorlyk edende sag eliň hereketi aşakdaky ýaly bolýar: «bir» diýende – el ýokardan aşak düşýär, «iki» diýende – el aşakdan saga tarap hereketlenýär we «üç» diýende – sagdan ýokary galdyrylýar.

1. Leper žanry barada aýdyp beriň.
2. «Çagalyk» goşgusyny doly aýdyp beriň.

5-nji tema. ÝALLA

Ýalla birnäçe aýratynlyklary, şol sanda tansa çekijiligi, köpçüligiň gatnaşmagynda ýerine ýetirilmegi bilen leperе ýakyn bolan žanrdyr. Emma, leperde ilki bilen tarapma-tarap aýdyşyk ýagdaýynyň möhüm bolmagy bilen, ýallada bolsa goşgy aýdym we tansyň uýgunlaşmasy oňnositel durnuklydyr. Şeýle hem, ýallalar leperden tapawutlylykda, bendi gaýtalamak görnüşinde

bolýar. Munda ýallaçy (ýekelikde) tans-oýna düşüp bentleri aýtsa, gaýtalamagy – köpçülik bilelikde aýdýar. Ýallalarda tansbap deprek usullar we dürli saz gurallaryndan ybarat ansambl bilelikde ulanylýar.

🕒 «Ýallama ýarym» ýallasyny diňläň.

ÝALLAMA ÝARYM (Özbek dilinde)

Ortaça çalt

Qal- dir- g'och qo- ra e- kan, qa- no- ti o-
la e- kan, yosh-lik- da- gi o'r- toq- lar bir u- mr- ga
Naqarot
do'st e- kan. Yal- la- ma yo- rim, yal- lo- la, yal- lo- la-
shay- lik, o'r- toq- la- shay-lik, uch-ta - to'rt-ta
bir bo'- lib, suh- bat- la- shay- lik.

1. Ýalla žanry barada aýdyp beriň.
2. Ýalla žanry haýsy taraplary bilen leperden tapawutlanýar?
3. «Bizden size kim gerek?» aýdymyndan alan täsirleriňizi aýdyp beriň.
4. «Çagalyk» aýdymyny ýatdan aýdyň.

6–7-nji temaler. ÖZBEK HALK SAZ GURALLARY

Özbek halk saz gurallaryny üç torapa bölmek mümkin:

1. Tarly saz gurallary;
2. Demli (üflenýän) saz gurallary;
3. Zarply saz gurallary.

Tarly saz gurallarynda sesi emele getiriji serişdeleri dürliçe bolýar. Şolardan, dutar we dombyra saz çyrtyp çalynýar. Tanbur tarlary görkeziji barmaga dakylýan ýörite enjam – «nohun» (demirden ýasalýar) seriş-deşi bilen çertilýär.

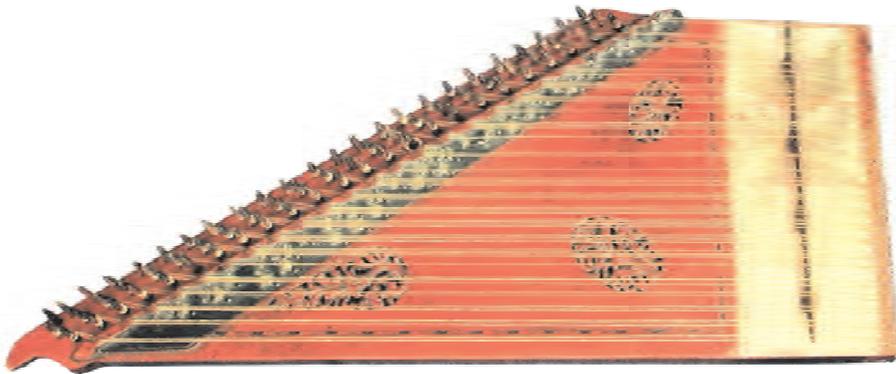

Dutar

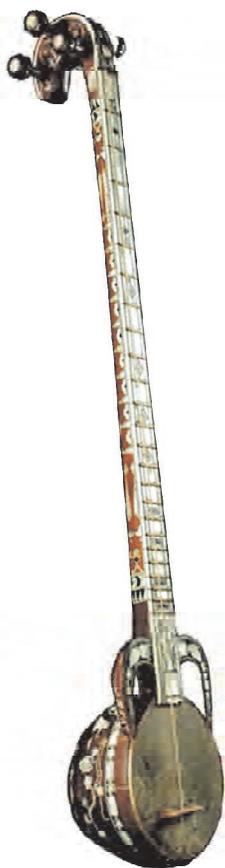
Tanbur

Kanun sazy hem barmaklara geýilýän ýörite nohunlar arkaly dynap çalynýar.

Kanun

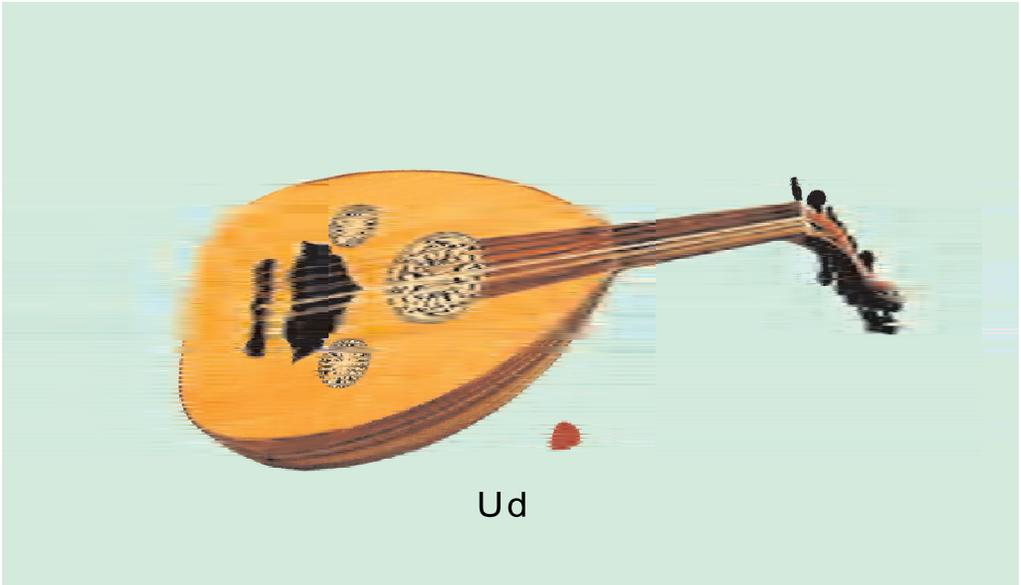
Kaşgar rubaby, owgan rubaby, ud ýaly saz gurallary mizrab (mediator) bilen çalynýar.

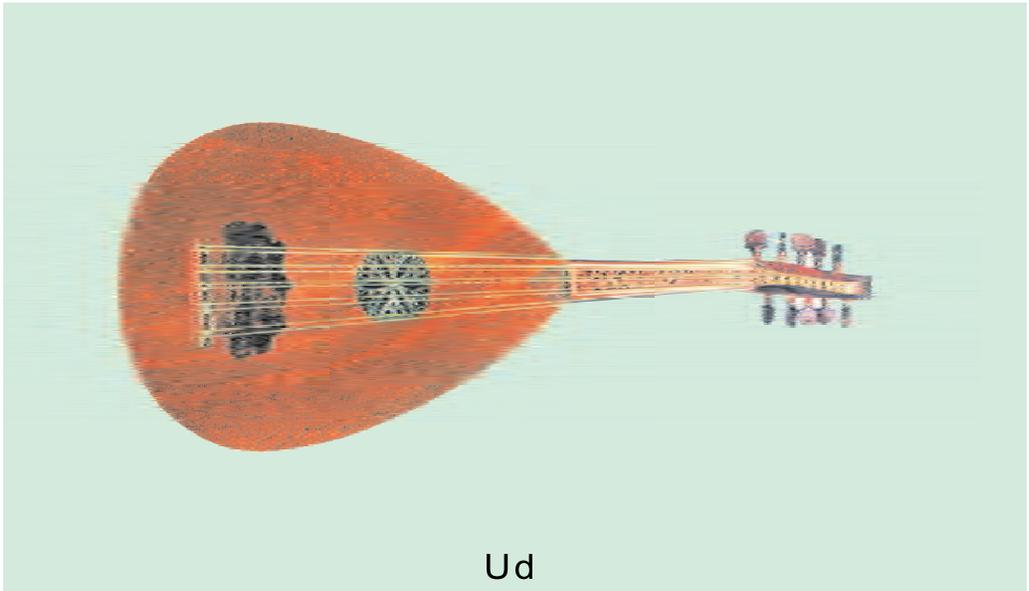
Kaşgar rubaby

Owgan rubaby

Ud

Ud

Tarly saz gurallaryny ýörite keman bilen hem çalmak mümkin. Sato, gyjak, gopuz–ynha şeýle tarly-kemanly saz gurallarydyr.

Gyjak

Sato

Kobyz

Çeň esbaby iki sany çöpüň kömegi bilen urup we çertip (dyrnap) çalynýar.

Çeň

AJAM II

Ortaça çaltlykda

Musical score for 'Ortaça çaltlykda' in 2/4 time. It consists of three staves. The first staff is a treble clef with a key signature of one flat (Bb). The second staff is a bass clef with a key signature of one flat (Bb). The third staff is a treble clef with a key signature of one flat (Bb). The music is a simple melody with a steady rhythm.

MEKDEP (Özbek dilinde)

Sözleri **K. Turdiyewiñki**

Sazy **J. Abdurahmanowyñky**

– soraq we ýumuşlar.

Musical score for 'MEKDEP' in 2/4 time, key of Bb. The score includes four staves of music with lyrics in Uzbek. The lyrics are: Bu qan-day a- ziz dar - goh, Mu-qad-das biz-ga har chog'. «Bi-lim», deb bosh-lar yo'l - ga, biz-lar- ni ta-nish yo'l - ka. Qi-la-san hi-sob-ki- tob, be-ra-san sa- vol - ja - vob. Qo'-ling-da daf- tar - qa - lam, un-

Gaʻytalama:

da qu-vonch-li o-lam! U-ni soʻz-lay-miz maq - ta -b, U - ni
a - tay-miz «Mak-tab!» Un-da har ku-ni quv- noq Ja-rang-lay-di,
ja - rang - lay - di qoʻn-gʻi - roq,
qoʻn - gʻi - roq, mak - tab!

Oʻquvchi, ustoz yurti,
Uning ishi – «Oʻqi, yoz» yurti.
Oʻrgatadi doʻstlikka,
Doim toʻgʻrisoʻzlikka.

Qilasan hisob-kitob,
Berasan savol-javob.
Qoʻlingda daftar-qalam,
Unda quvonchli olam!

N a q a r o t :

Uni soʻzlaymiz maqtab,
Uni ataymiz – «Maktab!»
Unda har kuni quvnoq
Jaranglaydi qoʻngʻiroq.

?! 1. Aşakdaky nota mysalynyň 3/8 ölçegine laýyk takt çyzyklaryny goýuň:

QUVNOQ BOLALAR

Sazy H. Muhamedowanyňky

1. Ozbek halk çalgy gurallary näçe topara bölünýär?
2. Tarly-çalynýan saz gurallaryny atma-at aýdyň.
3. Tarly-kemanly saz gurallaryny adyny aýdyň.
4. Tarly-kakma saz gurallaryny adyny aýdyň.

OWGAN RUBABY HAKYND A ROWAÝAT

Buhara hanynyň gözelliginde deňi ýok bir gyzy bar eken. Emma ol ukusyzlyga duçar bolup, keselbent bolupdyr. «Gyzym ölüp galmasa-dy?» – diýip, han gije-gündiz gama batýar eken. Görkezmedik tebibini, atdyrmadyk gurrasy galmadyr. Barybir gyz sagalman, gaýtam günden-güne agyrlaşyberipdir. Gyzy gündiz howzuň ýanyna çykaryp ýatyryp, gije bolsa köşgüň

«Hyýal». Suratkeş
Alyşir Mürze.

içine girizýärdiler. Hanyň gyzy howzuň öňünde oturyp, bagda ýören tawuslara seredip, oýlanyp oturýar eken. Sebäbi olary örän gowy görýän eken. Tawuslar ýelegini ýaýsa göwni göterilip, oýna düşseler guwanýardy. Hemişe: «Şu tawuslar bileleşip, aýdym aýdyp, tansa düşsediler» diýer eken. Buharada ýaşayan bir owgan ýigidi mundan babardar bolupdyr. Ol eli gül ussa eken, hat-da gury agaja hem «jan bagyşlar» eken. Hünärini işe salyp, tawu-sa meňzeş bir esbap ýasapdyr. Ony alyp hanyň saraýyna barypdyr. Hanyň huzuryna baryp: «Men gyzyňyzy bejereýin», – diýipdir. Han razy bolupdyr. Owgan ýigit бага girip, gyzyň ýanyna gelipdir-de, özüniň ýasan tawusa meňzeş guralyny çalyپ başlapdyr. Guralyň kä gamgyn, käte bolsa joşgun sazyna berlip giden hanyň gyzy ýuwaş-ýuwaş uka gidipdir. «Uky derde doga, bimara şypa» diýip, ýöne ýere aýdylmaýar. Owgan ýigit guralyny çalyberipdir, hanyň gyzy bolsa hezil edip uklaberipdir. Soňra owgan ýigidi ol gyzy gowy görüp galypdyr. Gyza bolan mähri artdygysaýyn elindäki guraly ýene-de zaryn owaz edipdir. «Gyzyma näme boldu-ka, bir habar alaýyn» diýip, han бага gelipdir. Ol uklap ýatan gyzyny, onuň ýanyndaky owgan ýigidiniň bolsa elindäki guralyny zaryn çalyanyyny görüp: «Gyzymyň başyny aýlandyryp ýörmesin» diýip, oýlaýar we ýigidi bagdan kowup

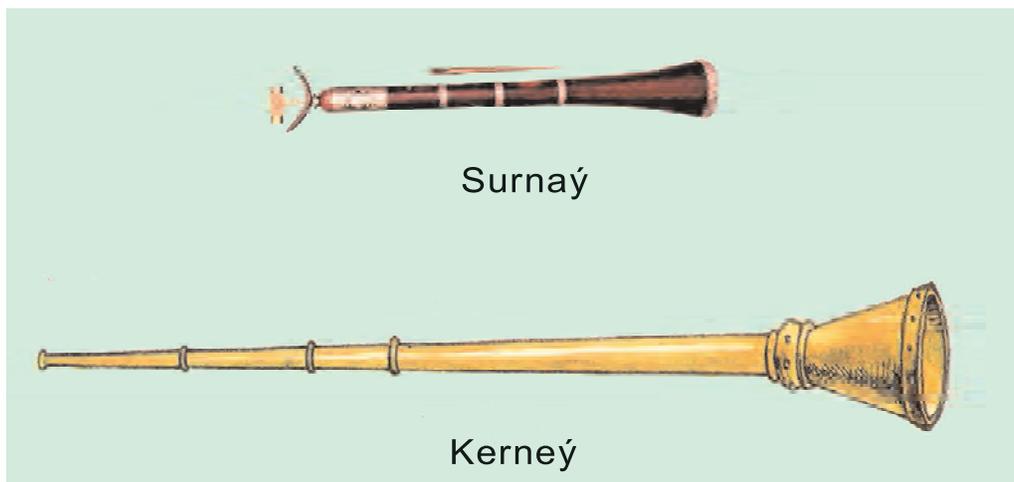
çykardýar. Şeýlelikde gyz açylyşypdyr. Owgan ýigidini bolsa köp gözledipdir, tapyp bilmändir. Han bolsa gyzynyň açylyşanyny görüp, özüne meňzeş hanyň ogluna uly toý edip, berip iberipdir.

Owgan ýigidi bolsa gyzyň yşkynda öz ýasan guralyny çalyňp ýörüberipdir. Ol saz çalanda ukusyzlar uka gidipdir, keseller keselinden açylypdyr. Söýgüsi biwagt hazan bolanlaryň derdine dert goşulypdyr.

Şondan bäri owgan ýigidiniň ýasan guralyna «Owgan rybaby» diýip aýdylýan bolupdyr.

8-nji tema. ÜFLENIP ÇALYNÝAN WE KAKYLÝAN GURALLAR

Däbe öwrülen halk baýramlary, seýil we toý märeke-lerini kerneý-surnaýdyr dep-nagaralarsyz göz öňüne getirmek kyn. Sebäbi, bu gurallar ilki bilen şatlykly günleriň habarçysy hökmünde halkyň ruhy durmuşyndan orun tutupdyr.

Dep

Nagara

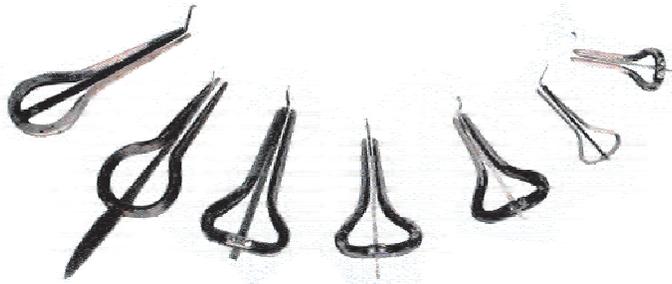
(«Özbek asotirleri, hikmetleri, rowáatlary» kitabyndan.)
Bulardan başga, ýene surnaý, goşnaý, sibizik, bula-
mon, çeňgopuz ýaly üflenip çalynýan saz gurallary hem
bar.

Naý

Goşnaý

Çeňgopuz

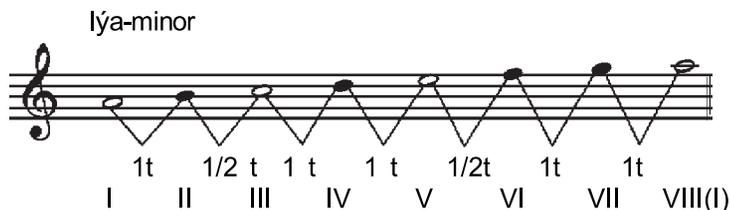

Bulaman

Minor seshatary

Minor seshatary major ýaly durnukly we durnuksyz basgançagyň ses hatarlaryndan düzülýär. Minorda hem durnukly sesler I, III we V basgançaklara, durnuksyz sesler bolsa II, IV, VI we VII basgançaklara dogry gelýär.

Şunuň bilen birlikde minor seshatarynyň major seshatarynyň düzülişinden möhüm tapawutly taraplary hem bar: minor seshatarynda ýarym tonlar II we III hem-de V we VI basgançaklaryň arasynda emele gelýär.

Ortaça çaltlykda Iýa-minor

?! Gaýtalamak üçin soraglar we ýumuşlar

1. Özbek halk aýdymlary barada nämeleri bilýärsiňiz?
2. Özbek halk saz gurallary näçe topara bölünýär?
3. Tarly gurallaryň adyny aýdyň.
4. Üflenip çalynýan gurallaryň adyny aýdyň.
5. Nähili kakylp çalynýan gurallary bilýärsiňiz?

DEP

Gadym-gadym zamanlarda bir döwletiň söwdagärleri söwda etmek üçin sapara çykydyrlar. Ýollary Mälik Çölünden geçýän eken. Olar az ýöräp, köp ýöräp Mälik Çölüniň edil ortasyna barydyrlar.

Bir wagtlar alyp çykan suwlary gutarypdyr. Suwsuzlykdan yzly-yzyna süllerişip, ýatyp galydyrlar. Güýç-kuwwatlary gidip, turup ýöremäge asla mydarlary galmandyr. Şol kerweniň içinde bir ýigit hem bar eken. Ol özüniň meşigindäki ahyrky suwuny ýoldaşlarynyň agzyna damjalap-damjalap guýupdyr. Adamlar birneme özlerine gelipdirler emma, yssylyk we suwsuzlykdan ýola düşüp bilmändirler. Şonda hälki ýigit oýlap-oýlap, suwdan boşan meşigini ýaryp, arabanyň tigiçegine mäkäm dartypdyr. Şondan soň güne garadyp goýupdyr. Soňra ony kakyp başlapdyr. Owazyna kaýyl bolup, gatyrap baka-bumladypdyr. Gitdigiçe ony şeýle bir urup başlapdyr welin, onuň owazy bütün çöli lertzana getirip başlapdyr. Başgaça bu owaza adamlar hem özlerine gelip, gymyldap başlapdyrlar. Olarda güýç-kuwwat, hereket peýda bolupdyr. Owaz alaňdan alaňa, baýyrdan baýra geçipdir. Ahyry şu çölüň aňyrçetinden gidip barýan başga kerwendäkileriň gulagyna hem ýetip barypdyr. Kerwendäkiler: «Kerwen heläkçilige uçrandyr, ýogsam beýle owaz çykarmazdy. Kömege çagyryň, barmak gerek», diýip, olaryň ýanyna ýetip gelipdirler.

Heläkçilige duçar bolan söwdagärleri özleri bilen bile söwda etmäge alyp gidipdirler. Şondan soň dep «taka-taka-tum, taka-taka-tum» diýip seslendigidinden, adamlarda aýgytlylyk, güýçlülik keýpi oýanýan eken.

(«Özbek asotirleri, hikmetleri, rowaýatlary» kitabyndan).

IKINJI ÇÄRÝEK

1-nji tema. BAÝRAM WE DABARA AÝDYMLARY

Özbek halkynyň uzak geçmişiniň dowamynda baýrama öwrülen birnäçe däpler, seýil we dürli oýunlar şekillenipdir. Esasan, bişik toýy, sünnet toýy, müçel toýy, nika toýy, ulak-gapdy ýaryşlary, derbaz oýny ýaly tomaşalar we seýiller şulardandyr. Köpçülikleýin baýram we dabaralaryň geçirilmegi köplenç güýzüň ahyryna dogry gelipdir we ol täze zähmet möwsümi ir bahara çenli dowam edipdir. Çünki, hut şol wagtlar daýhanlar ýygym işlerini

gutaryp, dynç almak maksadynda geçiripdirler.

Bu köpçülikleýin çäreleri geçirmekte saz möhüm orun eýeleýär, şol sanda surnaý, kerneý, nagara we deplerden ybarat ansamblyň sesleri dabaraly ýanlanýar. Bu saz gurallary bir wagtyň özünde hem çeper diňleýjilik, hem jarçylyk wezipesini ýerine ýetirýär. Kerneý we surnaý sesleri ilaty baýram, dabara başlananlygyndan habardar etse, ikinji tarapdan, ansamblyň ýerine ýetirmegindäki özüne çekiji sazlar, şatlyk duýgularyny emele getirýär.

Her bir tomaşa degişli ýörite ýerine ýetirilýän sazlar hem ýüze çykypdyr. Meselem, dar oýny we gurjak oýnadýanlaryň tomaşalary «Derbazi», «Duçawa», «Çarh» atly sazlaryň astynda görkezilipdir.

Masgarabaz we ýomakçylaryň çykyşlarynda, şeýle hem, «At oýunlarynda», «Az-az», «Ýüz bir», «At erany», «Narym-narym» ýaly sazlar ýaňlanypdyr.

Şonuň bilen birlikde halk seýilleri, baýramlary we toý dabaralarynda aýdymlar hem aýdylypdyr.

🕒 “Bagşy bolasym gelýär” sazyny diňläp, ony suratlandyryp bermäge çalyşyň

BAGŞY BOLASYM GELÝÄR

Sazy Jeren Gurbangyly jowanyňky

Çalt

A- ta, a- ta, aý a- ta, Tüý- dük ça- la- sym gel- ýär

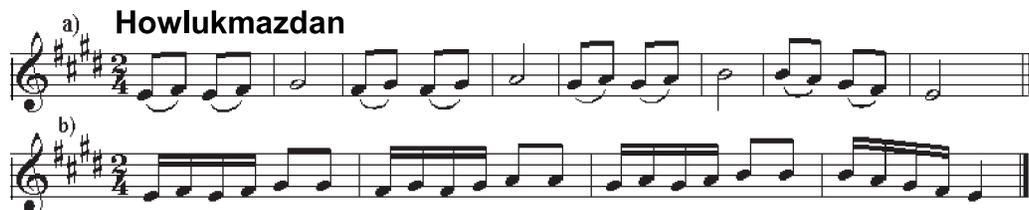
A- ta, a- ta, aý a- ta, Tüý- dük ça- la- sym gel- ýär

Tüý- dük ýa- sap ber- jek- mi? Bag- şy bo- la- şym gel- ýär.

▲ Ses maşklaryny ýerine ýetiriň.

a) Howlukmazdan

b)

△ «Ýahşi bola» aýdymyny benme-bent ýerine ýetirmegi öwreniň.

ÝAHŞI BOLA
(Özbek dilinde)

Sözleri P. Möminiňki

Sazy N. Narhojaýewiňki

Moderato graciso

Ham- ma joy - ga ya - ra - sha - di yax- shi bo - la-
yax-shi bo-la. Uy i- shi- ga qa- ra- sha-di
yax-shi bo-la, yax- shi bo-la. ·
O'y - nab yu - rib se - vi - na - di o'z - o' - zi-dan,
yax - shi - li - gi se - zi - la - di
1. yuz - ko' - zi - dan, 2. yuz - ko' - zi - dan, yuz - ko' - zi - dan.

Koda

Ya-shay-ver-sin ham-ma joy-da yax - shi bo-la, yax - shi bo- la.
 Kel - ti - ra- di el - ga foy- da yax - shi bo - la, yax - shi bo- la.

Maktabidan qolmaydi kech,
 Yaxshi bola-yaxshi bola.
 Ikki baho olmaydi hech,
 Yaxshi bola-yaxshi bola.
 Ish buyursang deydi kulib:
 «Xo'p bo'ladi», «xo'p bo'ladi»,
 Sheriklari — o'rtoqlari
 Ko'p bo'ladi, ko'p bo'ladi.

Yashayversin hamma joyda
 Yaxshi bola-yaxshi bola.
 Keltiradi elga foyda
 Yaxshi bola-yaxshi bola.

- ?! 1.** «Yahşi bola» aýdymynyň nota ýazgysynda duşýan gaýtalama belgisini anyklaň.
 2. Aýdymyň goşgusyňy ýat tutuň.

2–3-nji temaler. TOÝ DABARASY AÝDYMLARY

Toý — «öz adyndan belli bolşy ýaly, ýakyn dost-ýar, garyndaş-urug didaryna, süýji-süýji tagamlara, gowy saza we aýdyma, göreşdir owlak gapdy tomaşalaryna, baýram şadyýanlygyna, gülki we şatlyga doýmakdyr»¹.

¹ Mahmud Sattor. «O'zbek udumlari». D., Fan. 1993. 113-nji sah.

Toý dabaralarynda aýdym-saz möhüm orun tutýar. Munda hem saz gurallary, hem aýdym aýdyşyklar aýdylýar. Şol sanda toý dabaralarynda kerneý, surnaý we nagaralardan ybarat ansamblyň ýerine ýetirmeginde ýaňlanan sazlar ilata toý başlananlygyndan habar berýär hem-de şol bir wagtda diňleýjide hem dabaraly baýram keýpini oýarýar hem-de tansa düşmäge çagyryýar hem-de oňa goşulyşýar.

Toýlarda, adatda, «Nawo», «Nawo Çarhy», «Begi Sultan» ýaly sazlar çalynýar.

SURNAÝ NOWASY

Agras

Gelni ýigidiň öýüne alyp barýan wagtynda aýallar tarapyndan aýdylýan «Ýar-ýar»lar nika toýunyň iň gözel aýdym nusgasydyr. Nika toýunyň ertesi güni ir bilen ýigidiň ata-enesi, garyndaş doganlary we obagoňşularyna gelin tarapdan «gelin salam» dabarasy geçirilýär. Ýörite «gelin salam» aýdyjy tarapyndan mälim

bir sazda salam aýdylyp durulýar, gelin bolsa egilip,
salam berýär.

ÝAR-ÝAR (Özbek dilinde)

Ortaça

Hay-hay o'-lan, jon o'- lan(o) ke- lin kel-di,
yor - yor - ro ke- lin kel-di, Qo'-shiq
bi -lan (o) to'y bi- lan(o) ke- lin kel-di.

MUNAJAT

Agras

sol-major

Hormatly okuwçylar! Siziň nota garap maşk eden saz nusgaňyz, halkymyz tarapyndan gadymdan söýüp aýdylan «Munajat» aýdymynyň başlanýan böleginden alnan.

Özbekistanyň halk artisti, sazanda we kompozitor Imamjan Ikramow (1891 — 1980) bu saza hezret Alyşir Nowaýynyň «Sarwi gulro gelmedi» gazalyny baglap, onuň aýdym ýoluny döretdi. Bu aýdym şeýle başlanýar:

Imamjan Ikramow

MUNAJAT

(Sarwi gulro gelmedi)

Sözleri **A.Nowaýynyňky** (Özbek dilinde) Sazy **I. Ikramowyňky**
Aaras

Ke-cha kel - gum- dur de-bon ul
sar-vi gul - ro' kel- ma- di- yo...

Eger üns beren bolsaňyz, şu «Munajat» aýdymy Siziň nota seredip ýerine ýetiren «Munajat» böleginden belli bir derejede tapawutlanýar. Şol sanda, aýdym ýolunyň heňi 4/4 takt ölçeginde däl, eýsem 2/4 takt ölçeginde berlendir.

I. Ikromow «Çöli Irak» we «Ajam» atly klassyky sazlara hem A. Nowaýy gazalaryny baglanyşdyryp, olary halkymyza ýetiren görnükli senetkärdir. Şonuň bilen

birlikde, I. Ikromow tarapyndan döredilen «Sölim», «Indemedi», «Gül teraman saralab», «Tapylmaz», «Kaşy karasyny köriň», «Ul kara köz», «Kim desun» ýaly ençeme aýdymlary halkymyzyň göwnünden turdy.

VATAN MEHRI

(Ozbek dilinde)

Sözleri J.Jabbarowyňky

Sazy I.Ikramowyňky

Daharaly

Va-tan, sen, be-ba-ho gul- bog'-ni sev - dim,

Yash-na-gan sha-har-lar, qish- loq -ni sev - dim.

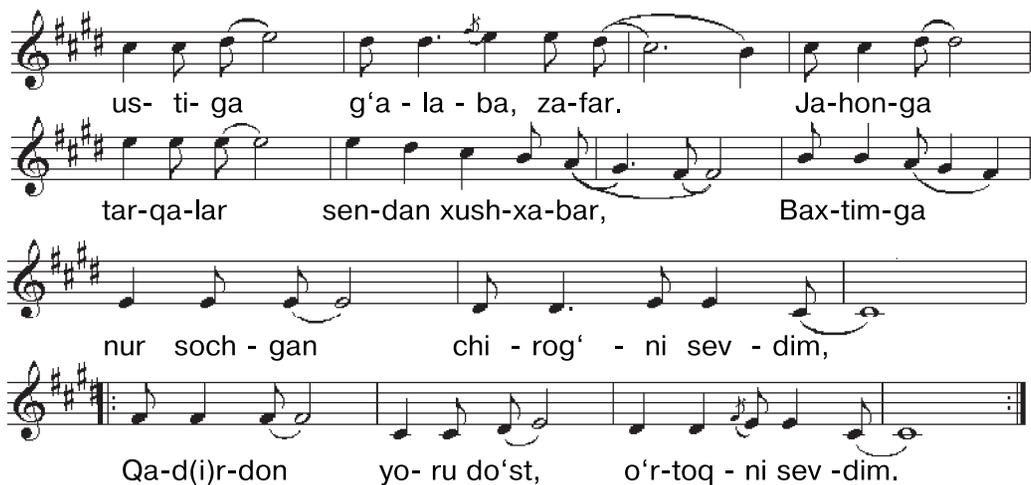
Su-vi shar- bat-shi - rin bu- log' - ni sev -dim,

Bax-tim-ga nur soch-gan chi-roq'- ni sev -dim.

Qa-d(i)r - don yo- ru do'st, o'r-toq-ni sev-dim.

Sen-da xalq-lar

o- zod, o'-zing mu-zaf- far, G'a-la-bang

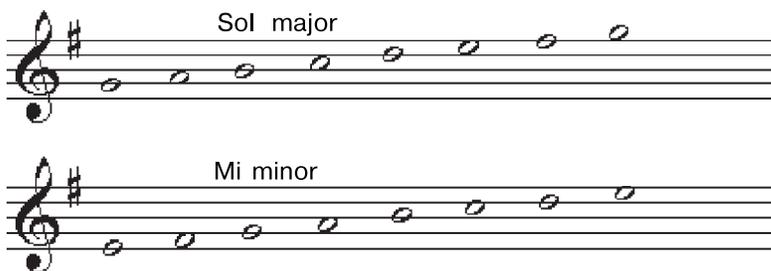
us-ti-ga g'a-la-ba, za-far. Ja-hon-ga
tar-qa-lar sen-dan xush-xa-bar, Bax-tim-ga
nur soch-gan chi-rog' - ni sev-dim,
Qa-d(i)r-don yo-ru do'st, o'r-toq - ni sev-dim.

Vatan, sen, bebaho gulbog'ni sevdim,
Yashnagan shaharlar, qishloqni sevdim.
Suvi sharbat – shirin bulog'ni sevdim,
Baxtinga nur sochgan chirog'ni sevdim,
Qadrdon yor-u do'st, o'rtoqni sevdim.

Senda xalqlar ozod, o'zing muzaffar,
G'alabang ustiga g'alaba, zafar.
Jahonga tarqalar sendan xushxabar,
Baxtinga nur sochgan chirog'ni sevdim,
Qadrdon yor-u do'st, o'rtoqni sevdim.

1. Nāhili to'y āydymларыny bil'yārsiñiz?
2. Aşakdaky nota mysallarynda ýarym tonlar haýsy sesleriň arasynda ýerlesen?

Sol major

Mi minor

4-nji tema. HALK TANSLARY

Tans – bu sungatyň bir görnüşi bolup, onda adamzat duýgulary, belli bir wakalar, aýak we beden hereketleri orkaly aňladylýar. Her bir halkyň söýýän aýdym-sazlary bolşy ýaly milli tanslary hem bardyr.

Özbek halkynyň ynha şeýle tanslaryna «Lezgi», «Dilhiraj», «Tanowar», «Andijan polkasy» ýalylary aýtmak bolar. Bu tanslara, adatda, dürli halk baýramlarynda, toý-tomaşalarynda we maşgala dabaralarynda tans edilýär.

Halk tanslary özboluşly milli äheňlere eýe bolup, olar tansyň sazy, ritmi we tans hereketlerinde aýdyň ýüze çykýar. Meselem, ruslaryň «Kamarinça» tansy özboluşlylygy we şol bir wagtyň özünde degişgenligi bilen ünsüni çekýär.

КАМАРИНЧА (КАМАРИНСКАЯ)

Değişgen

Ukrainleriň şadyýan «Gopak» tansynda adamyň çakgan we çalasyň hereketleri aňladylýar.

GOPAK

Çalt

Beloruslaryň «Bulba» atly durmuşy aýdymly tansynda kartoşka¹ ösümliginiň ekilişinden başlap, tä hasyl ýygnaýp alynýança bolan zähmet suratlandyrylýar.

BULBA (БУЛЬБА)

Şadyýan

Из меш-ка бе - ри кар - тош - ку и пи - тай - ся
по - нем - нож - ку; мо - жешь есть е - ё ва - рё - ной
иль в мун- ди - ре за - пе - чен - ной. *f* Трам- там- там, та-ра .

¹ «Kartoşka» sözi belarus dilinde «bulba» diýlip atlandyrylýar.

1.
рам, там - там, без кар - тош - ки

2.
ху - до нам, без кар - тош - ки ху - до нам.

«Şagala» (Çagalak) diýlip atlandyrylýan garagalpak tansynda milli halk oýnunyň hereketleri aýdym bilen utgaşyp gidýär. Munda çagalak guşunyň balyk tutuşy dürli hereketler bilen çeper teswirlenýär.

ŞAGALA

Şadyán, çalt

Garagalpak halk aýdymly tansy

Shağ sha- g'a- la sha- g'a- la Jap- tın' bo-yin ja- g'a- la
I- lay suw-da ba- liq bar A- lal- may-san' sha-g'a- la.

KÜLÇE NAN

(Özbek dilinde)

Goşgusy P.Möminiňki

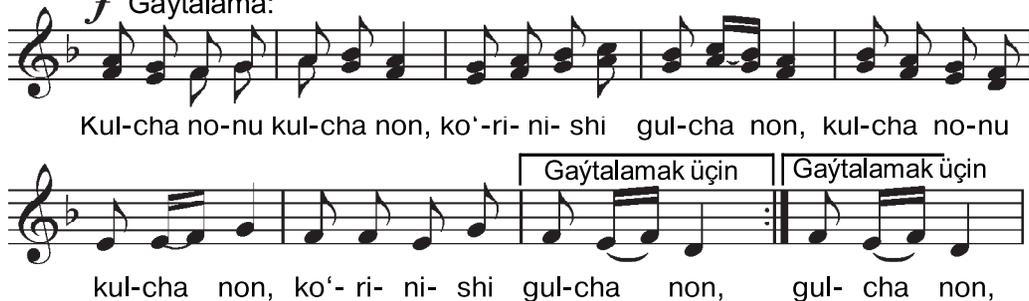
Sazy I.Hamraýewiňki

Ortaça çalt

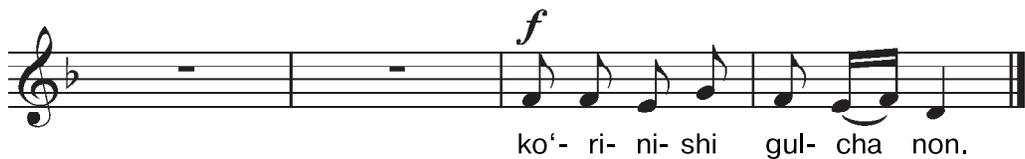

1. O-yim yop-di- lar kul-cha, moy kul-cha, moy kul-cha. Ye, de- di- lar
to'y-gun-cha, to'y-gun-cha, to'y-gun-cha. Kul-cha o'x-shar gul- cha- ga,
oh, oh, oh. Yu-zim o'x-shar kul-cha-ga, oh.

f Gaýtalama:

Kul-cha no-nu kul-cha non, ko'-ri- ni- shi gul-cha non, kul-cha no-nu
kul-cha non, ko'- ri- ni- shi gul-cha non, gul- cha non,

2. Shirinligi o'zimday,
Issiqligi yuzimday,
Keling, o'rtoqlar, yeymiz,
Oyimga rahmat deymiz.

G a ý t a l a m a :

Kulcha non-u kulcha non,
Ko'inishi gulcha non.
Kulcha non-u kulcha non,
Ko'inishi gulcha non.

?!

1. Halk tanslary barada nāmeleri bilýärsiňiz?
2. 2/4 takt ölçeginde näçe ülüş bar?
3. 3/4 takt ölçeginde näçe?
4. Aşakdaky notanyň mysalynda ýarym tonlaryň haýsy sesleriň arasynda ýerleşýändigini anyklaň:

5–6-njy temaler. ALLA AÝDYMLARY

Halkymyzyň däbine görä, maşgalada täze doglan ilkinji perzendiň şanyna bişik toýy geçirilýär hem-de şol wagtdan başlap bäbegiň ýaşayşynda möhüm bolan 2-3 ýyllyk «bişik döwri» başlanýar. Ene bäbegini uklatmak maksadynda bişigi üwräp aýdym aýdýar. Bişik bilen

baglanyşykly aýdym aýdylmagyna «Alla»(hüwdi) ýa-da «Bişik aýdymy» diýilýär. Eneleriň döredijiligi bolan bu aýdymlarda çagany köşeşdirmäge gönükdirilen söz-jümleler, şeýle hem, enäniň perzendi baradaky arzuw-islegleri beýan edilýän dörtlemeler ýerine ýetirilýär. Hüwdi diňlän çaga geljekde öz ata-enesine mähirli, imanly, ene-topragyna, il-ýurduna sadyk, watanperwer, adamlara dertdeş bolýar.¹

🕒 **“Alla” hüwdüsini diňläp, ondan alan täsirleriňizi aýdyp beriň.**

ALLA

Özbek halk döredijiligi

Howlukman

Al-la ay-fay, jo-nim
Al-la ay-tay, jo-nim

bo-lam, qu-loq sol-gin, al-la.
bo-lam, shi-rin qo'-zim, al-la.

Shi-rin al-lam ting-lab as-ta
Sen qu-von-chim, if-ti-xo-rim,

ux-lab qol-gin, al-la.
ko'-rar ko'-zim, al-la.

¹ Asyrlara deňdeş aýdymlar. Düzüjiler: Ý.Abdurahmanow, J.Eşankulow. Daşkent.1991, 5-nji sah.

Alla aýdymlyry kompozitorlar tarapyndan hem döredilýär. Şol sanda, awstriýaly kompozitor Wolfgang Amadeý Mosartyň «Alla» aýdymy meşhur bolup, ol özbek dilinde şeýle aýdylýar.

ALLA
(Özbek dilinde)

Sazy **W.Mosartyňky**

Howlukman

Yot, bo- lam, ux- la, qo'- zim,

Uy- lar- da o'ch- di chi- roq.

mp
Ix- lar a- sal a- ri- lar

Ux- lar ba- liq- lar tinch- roq.

Ko'k- da oy yar- qi- ray- di,

De- ra- za- dan qa- ray- di.

Ko'z- la- ring yum- gin, qo'- zim,

Yot, qu- von- chim, kun- du- zim, Al -
la, al- la.

O'YIJONIM ALLASI

(Özbek dilinde)

Sözleri **T.Mahmudowyňky**

Sazy **F.Alimowyňky**

Howlukmazdan

Yo - qim - li, shi - rin bi - ram
o - yi - jo - nim al - la - si,
Dil- ga baxsh e- tar o - rom o-yi - jo- nim,
o - yi - jo - nim, o - yi - jo - nim al - la - si.
1. 2.

Sf *mf*

Ux - la, ux- la qo - z'im, der,

Sen su- yan - gan to - g'im, der,

Gul - ga to'l - dir bo- g'im, der, jon (ey).

O - yi - jo - nim, o - yi - jo - nim,

o - yi - jo- nim al - la- si.

O - yi - jo- nim al - la- si.

Yoqimli, shirin biram
 Oyijonim allasi,
 Dilga baxsh etar orom
 Oyijonim, oyijonim, oyijonim allasi.

Uxla, uxla, qo'zim, der,
 Sen suyangan tog'im, der,
 Gulga to'ldir bog'im, der,
 Oyijonim allasi.

Alla tinglab bo'ldim shod,
Ko'p so'zlarin oldim yod.
Esdan chiqmas umrbod
Oyijonim allasi.

«ALLA» HAKYND A ROWAYAT

Rowayát etmeklerine görä, jennetden kowlan Adam Ata bilen How ene biri-birine göwün berip, goşulyşyp, ekiz çagaly bolupdyrlar. Hudaýyň bu merheme-tinden başy asmana ýeten Adam Ata şikara (awa) gidipdir. Hemme ýer dym-dyrslyk bolup, ýer ýüzündäki bu asuda-lygy diňe iki çagajygyň bitakat bolup aglaýan owazy bozýardy. How ene näme etjegini bilmän duran wagty onuň ýüreginden nähilidir bir ýakymly alla aýdymy çykan eken:

Alla, balam, bagtyýar,
Her işiň hem wagty bar,
Ataň gitdi şikara,
Alla, balam, alla-heý.

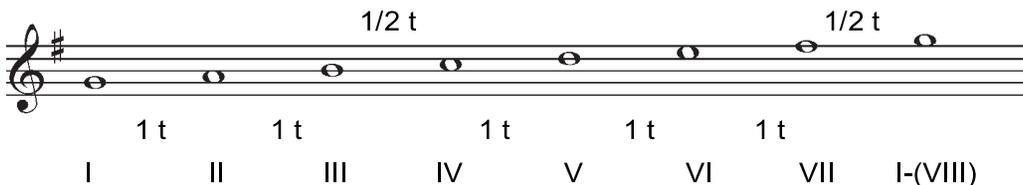
Aýtmaklaryna görä, ýer ýüzünde peýda bolan birinji çaga aýdylan alla ynha şeýle başlanan eken ... Ýer ýüzündäki ähli aýdymlar ene allasyndan başlanýar.

Biziň diňläp lezzet alýan iň gowy aýdymlarymyzyň gelip çykyşy hem ene allasyna baryp direlýär.

(«Aşyrlara deň aýdymlar» kitabyndan)

Sol-major tonallygy

 Sol-major tonallygynyň esasy daýanç perdesi (tonikasy) «sol» sesi bolup, açaryň önünde bir sany fa-diýez belgisi bar. Sol-major tonallygynda ýarym tonlar «si» we «do» (III-IV basgançak) we fa-diýez-sol (VI-I basgançak) sesleriniň arasynda emele gelýär. Galan basgançaklaryň (I-II, II-III, IV-V, V-VI, VI-VII) sesleriniň her biri özara I ton aralygynda ýerleşýär.

Şeýle hem, I-III-V basgançagyň sesleri (sol-si-re) durnukly, II-IV-VII basgançagyň sesleri bolsa durnuksyzdyr.

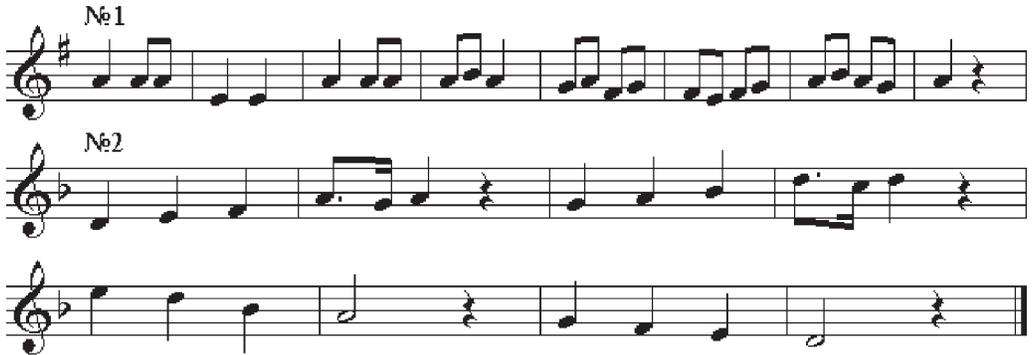
- ?!** 1. Hüwdülerden aýdymyny ýat tutuň.
2. Aşakdaky mysalda nähili alterasiýa belgileriniň ulanylandygyny anyklaň:

ALMANY ATDYM

Değişgen

3. Aşakdaky mysallaryň takt ölçeglerini anyklaň:

BERKITMEK ÜÇİN ÝUMUŞLAR

1. Halk aýdymlary ilki kimler tarapyndan döredilen?

- A) Daýhanlar, hünärmentler, intelligentler tarapyndan.
- B) Düzüjiler tarapyndan.
- D) Kompozitorlar we şahyrlar tarapyndan.

2. Nöhili aýdymlar «Zähmet aýdymlary» diýlip atlandyrylýar?

- A) Watanperwerlik ruhundaky aýdymlar.
- B) Çagalar aýdymlary.
- D) Zähmet işi bilen bagly aýdymlar.

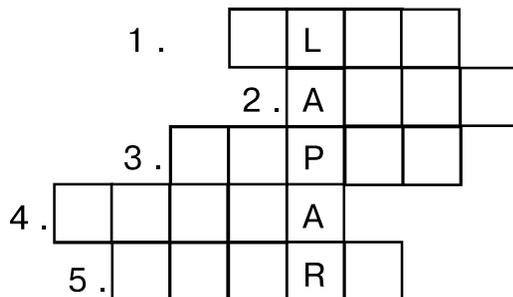
3. Tarly-kemanly saz gurallary haýsy hatarda dogry berlipdir?

- A) Çeň, owgan rubaby, dutar.
- B) Gyjak, sato, gopuz.
- D) Ud, tanbur, kanun.

4. «Ýalla» diýip nämä aýdylýar?

- A) Sazandalar toparyna.
- B) Bent-gaýtalama şeklindäki heň we tans.
- D) Tarly ýerine ýetirijiler toparyna.

5.

- 1. Bent-gaýtalama şeklindäki heň we tans?
- 2. Bäbegiň ilkinji eşidýän aýdymy?
- 3. Ukrain halk tansy.
- 4. Belarus halk tansy.
- 5. Özbek milli kakylýan saz guraly.

ÜÇÜNJI ÇÄRÝEK

MÖWSÜM AÝDYMLARY

1-nji tema. MÖWSÜM WE MÄREKE AÝDYMLARY

Özbek halkynyň ýyl aýlary we pasyllaryna baglylykda geçirilýän dabaraly märeke we däpleri bar. Meselem, gözel bahar paslynda Nowruz baýramy giň bellenilip geçilýär, läle seýilleri, hem-de daýhançylyk zähmetiniň başlanmagy bilen bagly «Şah maýlar» dabaralary bolupdyr. Şeýle hem güz paslynda ýygym işleri alyp barlan bolsa, gyş paslynda gep oýunlaryny düzýärler. Halk agzeki saz döredijiliginde ynha şunuň ýaly möwsum däplerine göni (ýa-da göni däl) bagly aýdymlar hem emele gelipdir.

Gyş.

- Kompozitor Awaz Mansurowyň «Garboran» aýdymyny diňläňwe onuň mazmunyny gürrüň edip beriň.

GARBORAN
(Özbek dilinde)

Sözleri **M.Abduşukurowanyňky**

Sazy **A.Mansurowyňky**

Şadyýan

Zar - ra - zar - ra, zar-rin qor, shosh-ma, sen-da ar-zim

mf

bor. Zar-ra-zar- ra, zar-rin qor, shosh- ma, senda ar-zim

bor. Ha-de- may kel-sa bo'-ron

qor-bo'-ron o'y-nay tak - ror. Ha-de-may kel-sa bo'-ron,

1.

qor-boʻron oʻy- nay tak - ror.

2.3 Ikkisi

Qor - boʻ - ro - nu qor - boʻ - ron,

So- la-san bun-cha su -ron.

Chin- dan boʻl-sang pah-la-von, Bel-la-shay-lik, qor-boʻ-ron!

2 1

Lya-lya-lya-lya-lya-lya, lya - lya -lya- lya

2 1

lya-lya-lya-lya-lya- lya hey

§ Tamomlash uchun

Rahmat: – Zarra-zarra, zarrin qor,
Shoshma, senda arzim bor.
Hademay kelsa Bo‘ron,
Qorbo‘ron o‘ynay takror.

Boran: – Uchib keldim, mana men,
Qani, ko‘rsat kuchingni!

G a ý t a l a m a : Chang‘ida uch, chana min,
Qor otib, ol «o‘chingni».

Ikisi: – Qorbo‘ron-u qorbo‘ron,
Solasan buncha suron.
Chindan bo‘lsang pahlavon,
Bellashaylik, qorbo‘ron!

Rahmat: – Ko‘p maqtanma sen, Bo‘ron,
Menga teng kelolmaysan.
Men boshlasam o‘yinni —
Bosh ko‘tara olmaysan.

△ «Biz esgerdiris» aýdymyny 4/4 ölçegine dirižýorlyk edip, notalar bilen aýdyň. Soňky basgançakda gşgy bentleri we gaýtalamasy bilen baglap ýerine ýetiriň.

BIZ ESGERDIRIS
(Özbek dilinde)

Sözleri **I.Rahmanyňky**

Sazy **N.Narhojaýewiňki**

Marş tempinde

Biz as- kar- miz, pos- bon- miz, U -lug' yo'l-da kar- von - miz.

Tinch-lik u- chun qal- qon- miz, Hech bu -zil - mas qo'r-g'on-miz.

Biz as- kar- miz, pos- bon- miz, U -lug' yo'l-da kar- von - miz.

Tinch-lik u- chun qal- qon- miz, Hech bu -zil - mas qo'r-g'on-miz.

Naqarot:

Bir, ik - ki, uch, bir, ik - ki... Ay- ting, mar-ra kim - ni - ki? Al-

bat, mar- ra biz - ni - ki, Ja - sur o'g'-lon qiz- ni- ki Al-

bat, mar- ra biz - ni - ki, Ja - sur o'g'-lon qiz- ni- ki

Biz askarmiz, posbonmiz,
Ulug' yo'lda karvonmiz.
Tinchlik uchun qalqonmiz,
Hech buzilmas qo'rg'onmiz.

G a ý t a l a m a :

Bir, ikki, uch, bir, ikki...
Ayting marra kimniki?
Albat marra bizniki,
Jasur o'g'lon, qizniki.

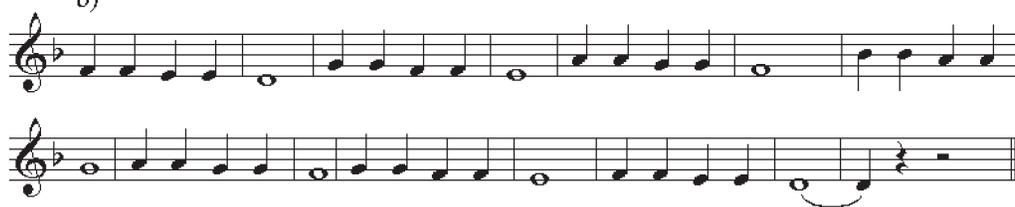
Ona yurt Turkistonda,
Yer-u osmon, ummonda
Chiniqishni qo'ymaymiz,
Tinchlik kuyin kuylaymiz.

▲ Maşklary ýerine ýetiriň.

a)

b)

- ?! 1. «Qorbo'ron» aýdymyndan alan täsirleriňizi gürrüň edip beriň.
2. «Biz esgerdiris» aýdymyny ýatlaň.

**Halk bagşysy
Omarkul Polkan o'g'ly.**

2–3-nji temalar. GYŞ PASLYNYŇ AÝDYMLARY

Mälim bolşy ýaly, gýş paslynda daýhan hem, ýer hem dynç alýar. Ynha şu wagtlarda mähelle adamlary, oba-goňşular, garyndaş-doganlar, deň-duş oglanlar toplanýşyp oturylyşyklar geçirilipdir. Ol aslynda «gýş günlerine niýetlenen bolup, uzak gýş gijelerini gowy mazmunly geçirmek, göwün açmak üçin gurnalypdyr»¹.

Oturylyşyklarda myhmandarçylyk, gyzykly gürrüňler, dürli oýunlar bilen bilelikde şygyrlar hem okalypdyr, aýdym we ýallalar aýdylypdyr, bagşylaryň ýerine ýetirmeginde tirme we dessorlar diňläpdirler.

Bagşy – bu «Alpamyş», «Görogly», «Öwezhan» ýaly dessorlaryny ýerine ýetirijisi bolup, ol, adatda, dessorlaryň hem sözlerini aýdyp, hem aýdymyny aýdyp beripdir. Dombura saz guraly (käte gopuz, dutar) bolsa goşulyp çalynýan saz hökmünde ulanylýar.

♪ Aşakdaky mysaly 2/4 takt ölçegine dirižýorlyk edip, notalar esasynda ýerine ýetiriň:

KARY NOWA

¹ Mahmud Sattor. O'zbek udumlari. Daşkent. «Fan».1993, 122-nji sah.

⊙ «Sowuk kimi gözleýär?» aýdymyny diňläň we täsirleriňizi gürrüň edip beriň.

SOWUK KIMI GÖZLEÝÄR?

Sözleri P. Möminiňki

Sazy N. Narhojaýewiňki

Ortaca caltlvkda

So - vuq kim - ni iz - lay - di,
 Sha - mo - li g'iz - g'iz - lay - di.
 Bi - la - siz - mi, so - vuq - dan Kim ku - lib, kim yig' - lay -
 Naqarot:
 di. Bo' - sa lan - ju dan - ga - sa,
 tug - ma - si - ni taq - ma - sa, So - vuq tez - da
 yi - qa - di, Un - dan g'o - lib chi - qa - di.

Kiyinvolib, shaylanib,
Yursa o'ynab, aylanib,
Bo'shashmasa kim agar
Sovuq unga bo'yin egar.

Ga'ytalama:

Bo'lsa lanj-u dangasa,
Tugmasini taqmasa,
Sovuq tezda yiqadi,
Undan g'olib chiqadi.

Quvontirib yana-da,
Uchiradi chanada.
Bo'ling, deya, qahramon
O'ynatadi qorbo'ron.

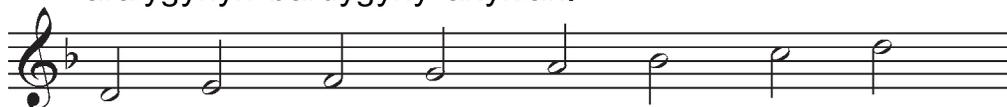
Ga'ytalama:

?! 1. Aşakdaky nota mysallarynyň takt ölçeglerini anyklaň:

2. «Sowuk kimi gözleýär?» aýdymynda nähili alterasiýa belgileri duşýar?

3. Berlen seshataryň haýsy perdeleriniň arasynda ýarym ton aralygynyň bardygyny anyklaň.

4–5-nji temaler. TOGTASYN JALILOW

Özbekistanyň halk artisti, sazanda we kompozitor Togtasyn Jalilow (1896—1966). Andijan şäherinde arabakeş Jelil atanyň maşgalasynda dogulýar. Ol çagalygyndan sazly söýükdir we ilki Appak Ahun we Muhammet tanburçylardan sazçylyk endiklerini öwrenipdir. Soňra kokantly Ýusufjan çañçydan halk saz baýlyklaryny pugta öwrenip, olary çuňňur düşünişip kämilleşipdir. Halypalaryndan alan bilimlerini geljek-de T.Jalilowyň ökde sazanda we owazy ýakymly aýdymçy bolup ýetişmeginde, galyberse-de, saz we aýdymlary döretmeginde möhüm orun eýeledi. Ussadyň täze zaman ruhy bilen ýugrulan saz eserleri bilen özbek kompozitorçylygynda täze döwür başlandy. T.Jalilowyň «Eziz Watanyň», «Eý azat Watanyň», «Toýlar mübärek», «Käkiliň», «Oýnasyn» ýaly aýdym we sazlary halkymyzyň arasynda meşhur bolup gitdi. Şonuň bilen birlikde T.Jalilow Özbekistanda sazly drama žanrynyň şekillenip, ösmeginde uly goşant goşan sungat işgäridir. Ondan başga «Halima», «Dostlar», «Gülsera», «Nurhan», «Tahyr we Zöhre», «Röwşen we Zülhumar», «Fergana hekaýasy», «Gunçalar», «Alpamyş» ýaly sahna eserlerine saz ýazdy. T.Jalilow jemi 40-dan artyk sahna eserlerine saz döredipdir.

Togtasyn Jalilow

SIGNAL

Sazy T.Jalilowyňky

Allegrito

Musical score for 'SIGNAL' in G major, 2/4 time. It consists of four staves of music. The first staff begins with a treble clef, a key signature of one sharp (F#), and a common time signature (C). The melody is composed of eighth and quarter notes. The second staff features a repeat sign and a double bar line. The third staff continues the melody with eighth notes. The fourth staff concludes the piece with a double bar line.

NOWBAHAR

(Özbek dilinde)

Sözleri N. Narzullaýewiňki

Sazy G. Koçkarowyňky

Haýal

Musical score for 'NOWBAHAR' in G major, 2/4 time. It consists of four staves of music with lyrics in Uzbek. The first staff begins with a treble clef, a key signature of one sharp (F#), and a 2/4 time signature. The melody is composed of eighth and quarter notes. The lyrics are: Fas-li nav- ba - hor ki - rib kel-di e- lim - ga, Za-ri - ni soch-di qu- yosh biz- ning o-na za- min-ga. Sho-yi yap-roq- la- ri- ni yoy-di go'-zal bi- naf- sha. Xush-bo'y hid-la-rin so - chib, jil-ma-ya-di u biz - ga. Qan - day go'-

zal-ki bu ba-hor, bu ba-hor, o-lam to'l - di gul- che- chak- ka,
gul-che-chak- ka. Cha-raq-la- gan qu- yosh ku- lib,
sa-xo-vat qi-lar el- ga. Qan- day g'o - zal-ki bu ba-hor, bu ba-hor,
o - lam to'l - di gul- che- chak-ka, gul - che-chak- ka.
Cha - raq - la - gan qu - yosh ku - lib,
sa- xo - vat qi - lar el - ga.

Bahor chiroyin
kuzatgin-chi sen bir on,
Naqadar go'zal bahor,
chiroyidan bo'ldik lol,
Bu chaman maysazorlar
yurtimizga yarashar,
Jajjigina qalbimga
cheksiz quvonch bag'ishlar.

BAGŞYNYŇ EDERMENLIGI

– Derwezäni açýarys, mör-möjekler¹ ýaly basdyryp gelýän sähraýylara indi bäs gelip bolmaýar. Derwezäni açmasak şäheri ýa suwa basdyrar ýa-da ot berip, kül-peýekun² eder,-diýdi Daşkent biýi³ bela-kaza ýaly ýapyrylyp galanyň diwarlaryny bozýan duşmanlardan gorkunjyndan.

— Biýimiz dogry aýdýarlar, açarlary tabşyrmak gerek. Olar köpçülik, biz azçylyk. Bir sellemden basdyryp girip, gyrgyn ederler, – diýip onuň aýdýanlaryny makullapdyr, sag el kömekçisi.

Başgalar hem oňa goşulyşypdyr. Şondan soň Daşkent aksakallary maslahaty bir ýere jemläp, derwezäni duşmana açmaga karar edipdirler. Şol wagt bosagada sal-sal geýnen, ýüzgözi gan bir ýigit peýda bolupdyr.

– Ýok, derwezäni açmarys. Basmaçylar şähere girse, ony weýran edip, ogullarymyzy olja, gyzlarymyzy ýesir eder. Bolýar diýseňiz, meniň bir özüm duşmanlary şum niýetlerinden gaýtaryp, yzlaryna dolandyraýyn, – diýipdir ol.

– Nähili edip?! Şeýle duşmanymy! – diýip haýran bolupdyr, ýygnananlar.

Biý hem:

– Bolmajak gep?! Şunça ýigitleriň dep edip bilmedik duşmanyny bir özün nähili dep ederkaň?! – diýip haýran bolupdyr. Bir özi duşmana bäs gelip bilmez. Açary duşmanlaryň eline bermek gerek.

¹ M ö r - m ö j e k – garynja we çekirtge.

² K ül - peýekun – ýenjilip, ýok bolmak.

³ B i ý – b e k (wezipeli adam), şäher häkimi.

Hemme ýerden şowhun, galmagal göterilipdir. Şonda häлки ýigit:

– Jeňde men hem gatnaşdym. Dogry ýowu gylyç bilen dep edip bilmedik, bilmeris hem. Emma men bagşy. Hany, dombyramy bir işe salyp göreýin. Belki gylyjyň dep edip bilmedik ýowuny dombyra dep eder, – diýipdir.

Biýiň baştutanlygynda aksakallar oýlap – oýlap, ahyry bagşynyň teklibine razylyk bildiripdirler. Bagşy ýigit dombyrasyny eline alyp, galanyň iň belent ýerine çykyp, duşmanyň duran tarapyna garap, dombyrasyny çalyp başlapdyr. Urşup ýörenlerden biri ok-ýaýy bilen ony atmakçy bolupdyr, emma serkerdesi oňa ýol bermändir.

Bagşy ýigide garap:

– Eý ýigit, bu ýere gel, – diýip gygyrypdyr.

Bagşy ýigit galanyň daşyna çykypdyr.

– Sen kim, kesp-käriň näme? – diýip, sorapdyr serkerde.

– Men bagşy – diýip, jogap beripdir ol.

– Bagşy bolsaň, gowy adam ekeniň. Eliňdäki dombyraň bilen bir zamanda meni hem güldürüp, hem agladyp bilseň, seni aman galdyryp, ýurduňy gabamagy togtadyp, yzyna gaýdyp giderin. Munuň hötdesinden gelip bilmeseň deriňi sypyryp, özüňi hem dara çekdirerin. Şähəriň bolsa külüni göge sowrup, ýer bilen ýegsan ederin, – diýdi.

Bagşy ýigit razy bolupdyr. Çünki bagşynyň özi hem, dombyrasy hem tabynda eken-dä! Ol dombyrasyna garap: «Tülparym, güýjüňi görkez, şeýle bir saýragyn gülküden munuň içegisi üzülsin, aglamakdan gözleri ýumulsyn», diýipdir-de gulagyny towlap başlapdyr.

Dombyra hem şu ýeriň tudundan ýasalan eken, bagşy ýigidiň sözünü «makullan ýaly» başyny silkip, «saýrap» başlapdyr. Aýdymy şeýle bir aýdypdyr sesine daglar ýerler lertzana gelipdir, agaçlar başlaryny yrapdyr. Bir wagt başmaçy leşgerbaşynyň gözünden ýaşy hatar-hatar akyp:

– Boldy, bes et, ýüregimi ezdiň! – diýip, ony zordan togtadypdyr.

Bagşy ýigit saz çalyp, aýdym aýtmagyny togradypdyr. Soň ýene aýdym aýdyp başlapdyr. Aýdym gyzanda duşman başlygynyň gülküden içegeleri üzülere gelipdir. Hemme haýran bolupdyr. Sebäbi, serkerde ömründe beýle, ýagdaýa düşmän eken!

Serkerde özüne gelip:

– Köp ýerleri gylyjyň güýji bilen zabt etdim. Emma seni zabt edip bilmedim, aýdymyň meni boýun egdirdi. Men pälimden gaýtdym. Yzyna gaýdaryn. Emma senden bir zady haýyş etsem ýok diýmezmiň? – diýipdir.

– Aýdyň, – diýipdir, bagşy ýigit.

– Men bilen gitseň, sag el wezirim edip alardym. Galan ömründe rahatlykda gün geçirerdiň – diýipdir, serkerde.

– Ýok, men şu ýerde doguldym, şu ýerde ölerin – diýipdir, bagşy.

Şeýlelikde, bagşy ýigidiň dombyrasy bilen aýdymy Daşkent galasyny weýran bolmaktan ilini bolsa talaňçylykdan saklap galyndy.

**(«Özbek asotirleri, hikmetleri, rowaýatlary»
kitabyndan).**

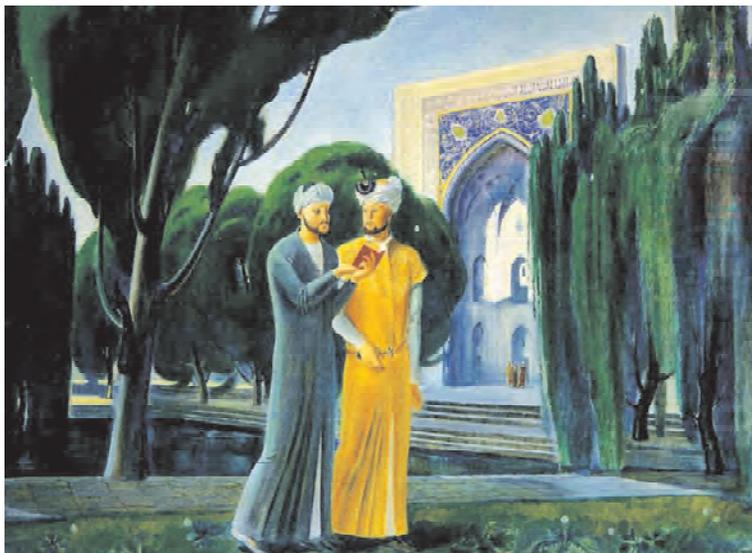
TÜYDÜĞİÑ SESİ

«Tüydügiñ sesi». Suratkeş **Sadulla Abdullaýew**.

Soltan Huseýn Baýkara köp wagtyny awda geçiripdir. Günlerden bir gün ol sikarda örän ýadapdyr. Çadyryna gelip: «Men uklamak isleýärim!» – diýipdir. Hiç kim sesini çykarmandyr.

«Men uklamak isleýärim!»– diýipdir, ýene. Hiç kimden ses-üýn çykmandyr. «Men uklajak!» – diýipdir ýene Huseýn Baýkara. Hyzmatkärler eýläk-beýläk ylgapdyrlar, şerap getiripdirler, gaýtaryp iberipdir, kenizleri getiripdipler, soltan kowup goýberipdir. Serdarlar sultany uklatmak isläp özlerini her ýana urupdyrlar, emma ellerinden hiç zat gelmändir. Soltan gaharlanylýp, gazap atyna münüpdür-de, gaýdyp gelýänçäm çäresini tapmasaňyz, hemmäňizi dara asdyrarn diýip, ýene şikara çykyp gidirdir. Wezirler oýlap-oýlap, bu meseläni hezret Nowaýydan başga hiç kim çözüp bilmeýär, diýip kömek sorap şahyra çapar iberipdirler. Nowaýy işim köp

«Alişer Nowaýy we Hüseyin Baýkara». Suratkeş **Sadulla Abdullaýew**.

diýip, awa çykman eken. Çapar baryp Nowaýy gepiň nämedeligini derrew düşünişdir. Tüýdükçi baba diýen meşhur tüýdükçini hem özi bilen bile alyp, Hüseyin Baýkaranyň ýanyna ugrapdyr. Ortada ýerleşen «Soltan çadyr»yna tüýdükçini girizip iberip, özi başga bir çadyra giripdir. Tüýdükçini gören Hüseyin Baýkara örän şat bolup:

– Meniň gowy görýän sazymy çalyň, bir dynç alaýyn, gaty ýadadym, – diýipdir.

Tüýdük dile girip, şeýle bir zaryn saz çalypdy welin, soltan uklap galanyny hem bilmän galypdy. Daň atmazynyň öň ýanynda tüýdük ýene çalynyp başlapdyr. Soltan bolsa keýpi kök halda oýanypdy. Hyzmatkärlerinden birini çagyryp:

– Tüýdügiň owazy bilen ýatyp, tüýdügiň owazy bilen turýanymy size kim aýtdy? Aýt, baş-aýak serpaý berjek – diýipdir.

– Mawlono Nowaýy, – diýip, jogap beripdir hyzmatkär.
– Dostum Alişer? Hany ol, tiz gelsin, – diýipdir soltan Hüseyin begenjinden.

Soltanyň ýasawullary Nowaýa bu habary ýetirip, Hüseyin Baýkaranyň huzuryna çagyryanyň aýdypdyrlar.

– Berekella! Gulluk! Gije-gündiz meniň dynçlygym siz dostum, – diýip Hüseyin Baýkara Nowaýyny hezzet hormat bilen garşy alypdyr.

🕒 «Mirzadöwlet» sazyny diňläň.

MIRZADÖWLET I

Değişgen

Halk sazy

The image displays a musical score for the piece 'Mirzadöwlet I'. It consists of five staves of music. The first staff begins with a treble clef and a key signature of one flat (B-flat). The music is written in a rhythmic style characteristic of traditional Turkmen folk music. The score includes various note values, rests, and dynamic markings. The piece concludes with a double bar line and repeat dots.

- ?! 1. «Nowbahar» aýdymyny ýat tutuň.
 2. «Bagşynyň edermenligi» rowaýaty näme hakda?
 3. «Tüýdügiň sesi» rowaýatynda kimleriň obrazy aňladylypdyr?

6–7-nji temaler. REMEZAN AÝDYMLARY

Remezán baýramyny hijri-kamary (aý) hasaby mübäreke Remezán aýynyň üçünji gününden başlap ulalar ýa-da çagalaryň gatnaşmagynda geçirilýär. Munda dabara gatnaşyjylary bolan remezançylar hupdan wagtynda her bir öýüň gapysynyň agzyna ýygnanyşyp, «Remezán» ýa-da «Ýa, Remezán» aýdymyny aýdýarlar we muňa jogap hökmünde öý eýelerinden dürli ir-iýmişler we sowgatlar alýarlar. Dürli gürnüşlerde bolan bu Remezán aýdysyklaryň mazmuny bir-birine ýakyn bolýar. Olaryň goşgy dörtlüklerinde öý eýelerine bolan gowy isleg we gowy arzuwlar bildirýärler, käte bolsa degişmeli goşgular hem aýdylýar.

NIŞOLDA

(Özbek dilinde)

Sözleri **R. Tolibiňki**

Sazy **D. Omonullaýewanyňky**

Şadyýan

To'y-da, bay-ram-da, Ro'-za ay-yom-da, Tan-siq ni-shol-da,

Tor-tiq, ni-shol-da. Muz-qay-moq-dan zo'r, ma-na, ya-lab ko'r.

Oh- oh ni - shol-da, op-poq ni-shol-da, ma-za -li, tot - li, oh!

Mis - li nov - vot - li, oh! Oh- oh ni- shol - da,

op - poq ni- shol - da! Muz - qay -

moq-dan zo'r, oh! Ma- na ya-lab ko'r, oh! Oh- oh ni- shol-da,

1. qay - moq ni- shol-da! 2. Qay - moq ni-shol-da!

To'yda, bayramda,
Ro'za ayyomda
Tansiq nisholda,
Tortiq nisholda.

Ga'ytalama:

Mazali, totli — oh!
Misli novvotli — oh!
Oh-oh nisholda,
Oppoq nisholda.

Muzqaymoqdan zo'r — oh!
Mana, yalab ko'r — oh!
Oh-oh nisholda,
Qaymoq nisholda.

Muzqaymoqdan zo'r,
Mana yalab ko'r,
Oh-oh nisholda,
Oppoq nisholda.

Ga'ytalama:

Buncha ham shirin,
Kim bilar sirin?
Oh-oh nisholda,
Qaymoq nisholda.

Mehmonga yuzim,
Xizmatda o'zim.
Tayyor nisholda,
Mador nisholda.

GUTLY BOLSUN BAÝRAMYŇ

Sözleri **Gurban Meredowyňky**

Sazy **Jeren Gurbangylyjowanyňky**

Şadyýan

E- jem jan- a, e- jem jan- a, E- jem jan- a

e- jem jan. Gut- ly bol- sun, gut- ly bol- sun, Gut- ly bol- sun

baý- ra- myň! E- jem ma- ña mäh- ri- ban, Dat- ly bol- sun

baý- ra- myň! E- jem ma- ña mäh- ri- ban,

Dat- ly bol- sun baý- ra- myň!

Ejem jana, ejem jan.
Gutly bolsun baýramyň!
Ejem maňa mähriban,
Datly bolsun baýramyň!

Ejem jana, ejem jana,
Ejem jana, ejem jan.
Ejem maňa mähriban,
Gutly bolsun baýramyň!

8–9-njy temaler. NOWRUZ BAÝRAMYNA DEGIŞLI AÝDYMLAR

Gözel bahar paslyna baýramlar pasly diýip hem aýdýarlar. Çünki bu pasylda Nowruz ýagny, täze ýyl baýramy giň belleniş geçilýär. Nowruz baýramynda aýdymlar, aýdyşyklar, ýallalar we dürli gyzykly oýunlar geçirilýär. Şeýle hem, bu baýramda göl ösümlikleriň gögerip çykmagyna bagyşlanyp aýdylýan aýratyn goşgular hem bar. Meselem, gülälek we bägüleriň açylmagy şatlyk duýgularyna sebäp bolupdyr we bu duýgular aýdymlarda hem aýdylypdyr. Bu ýagdaýy bir gülälek hakyndaky aýdymlarda hem duýýarys. Gülälek Nowruzyň habarçysy hasaplanypdyr, çünki onuň önüp-ösüp çykmagy Nowruz günlerine dogry gelýär. Şol sebäpli güläleği depe-düzlüklerden tapyp gelip, ol hakda şatlyk aýdymyny öýme-öý ýörüp aýdýarlar we bu hoş habary oba-goňşy obadaşlaryna ýetirýärler.

BOYCHECHAK

O'zbek xalq qo'shig'i

Sho'x

Boy-che-cha-gim bog'-lan-di, qo-zon to'-la ay-ron-dir,
Ay-ro-ning-dan ber-ma-sang, qo-zon-la-ring vay-ron-dir.
Qat-tiq yer-dan qaz-lab chiq-qan boy-che-chak, yum-shoq yer-dan
yu-gu-rib chiq-qan boy-che-chak. Boy-che-chak-ni tut-di-lar,
tut yo-g'och-ga os-di-lar, qi-lich bi-lan
chop-di-lar, bax-mal bi-lan yop-di-lar.

Nowruz g'unleri ŗatlyk du'gularyny beyan ed'yan nagmalar hem yerine yetirilipdir. Ynha ŗeyle k'one a'y-dym-sazlaryn' kabirleri bizi'n d'ovr'umize ŗenli yetip gelipdir. Hususan-da, «Nowruzy ajam», «Ajam taronalary» yaly sazlar ŗolara degiŗlidir.

⊙ «Torgaý saýraýşy» atly türkmen sazyny gyjagyň ýerine ýetirmeginde diňläp, onuň mazmunyny aýdyp bermäge hereket ediň.

TORGAÝ SAÝRAÝŞY

The musical score for «Torgaý saýraýşy» is written in a single system with five staves. The key signature is one flat (B-flat), and the time signature is 2/4. The first staff contains the first four measures, with the fourth measure in 4/4 time. The second, third, fourth, and fifth staves each contain four measures, with the final measure of each staff marked with a fermata. The music features a mix of eighth and sixteenth notes, often beamed together, and includes several triplet markings (indicated by a '3' above or below the notes) across all staves.

Fa-major

Fa-major – bu esasy daýanç perdesi (tonikasi) «fa» bolan major tonallygy bolup, onuň açarynyň öňüne bir sany **si-bemol** belgisi goýulýar.

1 t 1 t 1/2 t 1 t 1 t 1 t 1/2 t
I II III IV V VI VII (I)VIII

Fa-majoryň durnukly sesleri I, III we V basgançaklarda, durnukly däl sesleri II, IV, VI we VII basgançaklarda ýerleşýär. Ýarym tonlar **lýa** we **si-bemol** (III–IV) hem-de **mi** we **fa** (VII–I b.) sesleriniň aralygynda emele gelýär.

EKEM-EKEM

Moderato

Sazy Kerimguly Garowowyňky

ÝAŞASYN NOWRUZ ADY

Sözleri **Gurban Meredowyňky**

Sazy **Jeren Gurbangylyjowanyňky**

Şadyýan

Now-ruz gel-di ül- kä- me, Aý-dym bi- le saz bi-

le. Ýa-şyl mah-mal geý-di-rip. Gel-di ba- har ýaz bi- le.

Gel-di ba- har ýaz bi- le. Ýa- şa- syn Now-

ruz a- dy. Dün-ýä dol- dy toý ba- dy.

Tu- ta- şar yş- gyň o- dy. Joş- gun ge- ler ýaz bi-

le. Joş- gun ge- ler ýaz bi- le.

Nowruz geldi ülkäme,
Aýdym bile, saz bile.
Ýaşyl mahmal geýdirip,
Geldi bahar ýaz bile.

Ýaşasyn Nowruz ady.
Dünýä doldy toý bady,
Tutaşar yşgyň ody,
Joşgun geler ýaz bile.

🎵 «Güňeşde» aýdymyny aýtmagy öwreniň.

GÜNEŞDE

Sözleri Nury Baýramowyňky

Sazy Durdy Nuryýewiňki

Şadyýan

Gü-neş-de e- ken Ba-gym oý-na- ýar. Gü-neş-de al- ma,
Na-rym oý-na- ýar. Ba-har gü-ne- ş i Dü- şen-de çö-
le, Ýa- py- lar, gyr- lar
Bes- len- ýär gü- le. Gü- neş göz- ba- şy.

Güneşde eken
Bagym oýnaýar.
Güneşde alma
Narym oýnaýar.

Güneş gowaça
Gunça, gül dakar.
Gozadan «altyn»
Ýylgyryp bakar.

Bahar güneşi
Düşende çöle
Ýapylar, gyrlar
Beslenýär güle.

Saralýar gawun,
Sorup güneşi
Serwi-derekleň
Güneş gözbaşy.

KIÇI BILEN GEÇİ

Sözleri **K.Taňrygulyýewiňki**

Sazy **W.Ahmedowyňki**

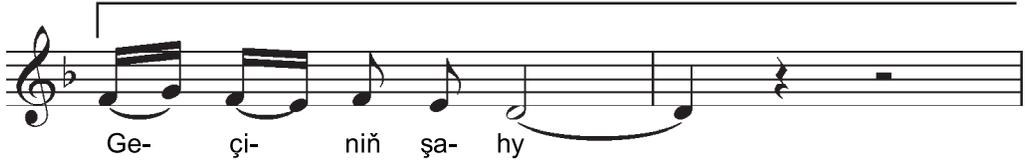
A- gyl-da ýa- tyr – Sa-kar-ja ge- çi Ol ge-çä ta- rap

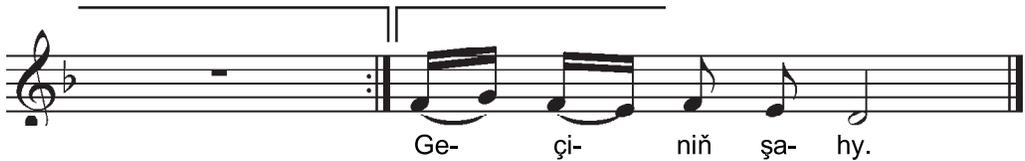
Gel-ýär-di Ki- çi. Goý, bar-ma-diy- di Ýa- şu-ly Sa- hy.

Ýe-ser-je bol-ýar, Ge- çi- niň şa- hy. Ýe- ser-je bol-ýar-ow,

Ge- çi- niň şa- hy

Ge- çi- niň şa- hy.

Diýen etmedi,
Çybyjak aldy.
Çybygy geçiň
Şahyndan saldy.

Bat alyp süsdi
Gaharly geçi.
Agdarlyp girdi
Bezzatja Kiçi.

G a ý t a l a m a k:

G a ý t a l a m a k:

1. «Kiçi bilen geçi» aýdymyny ýatlaň.

2. Aşakdaky mysalda nähili alterasiýa belgileriniň ulanylandygyny anyklaň.

OGRY PIŞIK NÄME IÝER

Sözleri **A.Allanazarowyňky**

Sazy **B.Hudaýnazarowyňky**

Allegretto

Aý-dyň ha- ny, bi- liň şu- ny, Og- ry pi- şik nä-me i- ýer?
 Lýa- lýa-lýa... I- ýer süý-düň gaý-ma- gy- ny, Tap-sa bur-nun
 so- kar a- şa, E- tiň jyl- ka süý- ji ýer- ni,
 Gu- ma bu- lap, çe- ker da- şa.

LÄLE

Allegretto

Türkmen halk aýdymy

A musical score for 'LÄLE' in 2/4 time, consisting of three staves of music with various rhythmic patterns and rests.

1. Nowruz baýramyna degişli nähili aýdymlary bilýärsiňiz?
2. «Ýaşasyn Nowruz ady» aýdymynyň esasy daýanç perdesini anyklaň.
3. Aýdymy nota depderiňize göçürip şygyr ýat tutuň.
4. Läle kakmagy öwreniň.

DÖRDÜNJI ÇÄRÝEK

BAHAR PASLYNYŇ AÝDYMLARY

1-nji tema. BAHAR PASLYNYŇ AÝDYMLARY BARADA DÜŞÜNJE

Möwsüm aýdymlarynyň arasynda gözəl bahar pas-lyna bagyşlanan halk aýdymlary aýratyn orun tutýar.

Tebigatyň oýanýan döwri bolan bahar pasly läleleriň, bägüleriň açylmagy, bütin barlygyň çemenzarlyga öwrülmegi, guşlaryň çemenzarlaryň içinde ýakymly saý-ramaklary uludan-kiçi hemmäniň kalbyna özgeçe lezzet, şatlyk bagyşlaýar. Beýle gözəl peýzažlar hakymyzyň şahyrana, ukyply wekilleri tarapyndan döredilen birnäçe goşgy we aýdymlarda taryp edilýär. Şol sanda «Bahar geldi» halk aýdymynda bu paslyň gaýtalanmaýan gозelligi wasp edilýär.

BAHAR GELDI

(Özbek dilinde)

Özbek halk aýdymy

Howlukman

Ba - hor kel - di, o - chil- di gul- lar har yon-da,
Bul - bul - lar say - ra - sha - di u yon- bu yon-da.

Bahor keldi, ochildi
Gullar har yonda,
Bulbullar sayrashadi
U yon, bu yonda.

Toshdan toshga echkilar
Sakrab o'ynaydi.
Tog' bag'rida qo'zilar
O'tlab ma'raydi.

Tog'dan ko'lga tiniq suv
Tushdi shildirab,
Ko'l ichida suv to'la,
Turar miltillab.

Bahar paslynda düzlüklerde çigildemler açylyp, tebigat barha gözelleşýär. Şeýle pursatlarda halkymyz çigildem seýli baýramyny geçiripdirler. Ýaşlar, çagalar gyr-ýaýlalarda seýil edip, gujak-gujak çigildem ýygypdyrlar, soňra olary goňşularyna, dostlaryna, garyndaşlaryna sowgat edipdirler hem-de çigildem hakynda aýdym aýdyp, dürli oýunlary oýnapdyrlar.

Gözel bahar peýzažlary hu kompozitorlarymyzyň döreden aýdym we sazларыnda hem öz görnüşini tapýar. Esasan, halkymyzyň söýgüli sungat işgäri Ýunus Rejebiy dörediligine degişli «Baharym» sazynda örän gowy beýan edilýär.

BAHARYM

Ortaça Sazy Ý. Rejebiy

The musical score consists of two staves. The first staff begins with a treble clef, a common time signature (C), and a key signature of one flat (B-flat). The melody starts with a quarter note G4, followed by quarter notes A4, B4, and C5, then a quarter rest, and continues with eighth notes G4, A4, B4, C5, D5, E5, F5, G5, A5, B5, C6, D6, E6, F6, G6, A6, B6, C7, D7, E7, F7, G7, A7, B7, C8, D8, E8, F8, G8, A8, B8, C9, D9, E9, F9, G9, A9, B9, C10, D10, E10, F10, G10, A10, B10, C11, D11, E11, F11, G11, A11, B11, C12, D12, E12, F12, G12, A12, B12, C13, D13, E13, F13, G13, A13, B13, C14, D14, E14, F14, G14, A14, B14, C15, D15, E15, F15, G15, A15, B15, C16, D16, E16, F16, G16, A16, B16, C17, D17, E17, F17, G17, A17, B17, C18, D18, E18, F18, G18, A18, B18, C19, D19, E19, F19, G19, A19, B19, C20, D20, E20, F20, G20, A20, B20, C21, D21, E21, F21, G21, A21, B21, C22, D22, E22, F22, G22, A22, B22, C23, D23, E23, F23, G23, A23, B23, C24, D24, E24, F24, G24, A24, B24, C25, D25, E25, F25, G25, A25, B25, C26, D26, E26, F26, G26, A26, B26, C27, D27, E27, F27, G27, A27, B27, C28, D28, E28, F28, G28, A28, B28, C29, D29, E29, F29, G29, A29, B29, C30, D30, E30, F30, G30, A30, B30, C31, D31, E31, F31, G31, A31, B31, C32, D32, E32, F32, G32, A32, B32, C33, D33, E33, F33, G33, A33, B33, C34, D34, E34, F34, G34, A34, B34, C35, D35, E35, F35, G35, A35, B35, C36, D36, E36, F36, G36, A36, B36, C37, D37, E37, F37, G37, A37, B37, C38, D38, E38, F38, G38, A38, B38, C39, D39, E39, F39, G39, A39, B39, C40, D40, E40, F40, G40, A40, B40, C41, D41, E41, F41, G41, A41, B41, C42, D42, E42, F42, G42, A42, B42, C43, D43, E43, F43, G43, A43, B43, C44, D44, E44, F44, G44, A44, B44, C45, D45, E45, F45, G45, A45, B45, C46, D46, E46, F46, G46, A46, B46, C47, D47, E47, F47, G47, A47, B47, C48, D48, E48, F48, G48, A48, B48, C49, D49, E49, F49, G49, A49, B49, C50, D50, E50, F50, G50, A50, B50, C51, D51, E51, F51, G51, A51, B51, C52, D52, E52, F52, G52, A52, B52, C53, D53, E53, F53, G53, A53, B53, C54, D54, E54, F54, G54, A54, B54, C55, D55, E55, F55, G55, A55, B55, C56, D56, E56, F56, G56, A56, B56, C57, D57, E57, F57, G57, A57, B57, C58, D58, E58, F58, G58, A58, B58, C59, D59, E59, F59, G59, A59, B59, C60, D60, E60, F60, G60, A60, B60, C61, D61, E61, F61, G61, A61, B61, C62, D62, E62, F62, G62, A62, B62, C63, D63, E63, F63, G63, A63, B63, C64, D64, E64, F64, G64, A64, B64, C65, D65, E65, F65, G65, A65, B65, C66, D66, E66, F66, G66, A66, B66, C67, D67, E67, F67, G67, A67, B67, C68, D68, E68, F68, G68, A68, B68, C69, D69, E69, F69, G69, A69, B69, C70, D70, E70, F70, G70, A70, B70, C71, D71, E71, F71, G71, A71, B71, C72, D72, E72, F72, G72, A72, B72, C73, D73, E73, F73, G73, A73, B73, C74, D74, E74, F74, G74, A74, B74, C75, D75, E75, F75, G75, A75, B75, C76, D76, E76, F76, G76, A76, B76, C77, D77, E77, F77, G77, A77, B77, C78, D78, E78, F78, G78, A78, B78, C79, D79, E79, F79, G79, A79, B79, C80, D80, E80, F80, G80, A80, B80, C81, D81, E81, F81, G81, A81, B81, C82, D82, E82, F82, G82, A82, B82, C83, D83, E83, F83, G83, A83, B83, C84, D84, E84, F84, G84, A84, B84, C85, D85, E85, F85, G85, A85, B85, C86, D86, E86, F86, G86, A86, B86, C87, D87, E87, F87, G87, A87, B87, C88, D88, E88, F88, G88, A88, B88, C89, D89, E89, F89, G89, A89, B89, C90, D90, E90, F90, G90, A90, B90, C91, D91, E91, F91, G91, A91, B91, C92, D92, E92, F92, G92, A92, B92, C93, D93, E93, F93, G93, A93, B93, C94, D94, E94, F94, G94, A94, B94, C95, D95, E95, F95, G95, A95, B95, C96, D96, E96, F96, G96, A96, B96, C97, D97, E97, F97, G97, A97, B97, C98, D98, E98, F98, G98, A98, B98, C99, D99, E99, F99, G99, A99, B99, C100, D100, E100, F100, G100, A100, B100, C101, D101, E101, F101, G101, A101, B101, C102, D102, E102, F102, G102, A102, B102, C103, D103, E103, F103, G103, A103, B103, C104, D104, E104, F104, G104, A104, B104, C105, D105, E105, F105, G105, A105, B105, C106, D106, E106, F106, G106, A106, B106, C107, D107, E107, F107, G107, A107, B107, C108, D108, E108, F108, G108, A108, B108, C109, D109, E109, F109, G109, A109, B109, C110, D110, E110, F110, G110, A110, B110, C111, D111, E111, F111, G111, A111, B111, C112, D112, E112, F112, G112, A112, B112, C113, D113, E113, F113, G113, A113, B113, C114, D114, E114, F114, G114, A114, B114, C115, D115, E115, F115, G115, A115, B115, C116, D116, E116, F116, G116, A116, B116, C117, D117, E117, F117, G117, A117, B117, C118, D118, E118, F118, G118, A118, B118, C119, D119, E119, F119, G119, A119, B119, C120, D120, E120, F120, G120, A120, B120, C121, D121, E121, F121, G121, A121, B121, C122, D122, E122, F122, G122, A122, B122, C123, D123, E123, F123, G123, A123, B123, C124, D124, E124, F124, G124, A124, B124, C125, D125, E125, F125, G125, A125, B125, C126, D126, E126, F126, G126, A126, B126, C127, D127, E127, F127, G127, A127, B127, C128, D128, E128, F128, G128, A128, B128, C129, D129, E129, F129, G129, A129, B129, C130, D130, E130, F130, G130, A130, B130, C131, D131, E131, F131, G131, A131, B131, C132, D132, E132, F132, G132, A132, B132, C133, D133, E133, F133, G133, A133, B133, C134, D134, E134, F134, G134, A134, B134, C135, D135, E135, F135, G135, A135, B135, C136, D136, E136, F136, G136, A136, B136, C137, D137, E137, F137, G137, A137, B137, C138, D138, E138, F138, G138, A138, B138, C139, D139, E139, F139, G139, A139, B139, C140, D140, E140, F140, G140, A140, B140, C141, D141, E141, F141, G141, A141, B141, C142, D142, E142, F142, G142, A142, B142, C143, D143, E143, F143, G143, A143, B143, C144, D144, E144, F144, G144, A144, B144, C145, D145, E145, F145, G145, A145, B145, C146, D146, E146, F146, G146, A146, B146, C147, D147, E147, F147, G147, A147, B147, C148, D148, E148, F148, G148, A148, B148, C149, D149, E149, F149, G149, A149, B149, C150, D150, E150, F150, G150, A150, B150, C151, D151, E151, F151, G151, A151, B151, C152, D152, E152, F152, G152, A152, B152, C153, D153, E153, F153, G153, A153, B153, C154, D154, E154, F154, G154, A154, B154, C155, D155, E155, F155, G155, A155, B155, C156, D156, E156, F156, G156, A156, B156, C157, D157, E157, F157, G157, A157, B157, C158, D158, E158, F158, G158, A158, B158, C159, D159, E159, F159, G159, A159, B159, C160, D160, E160, F160, G160, A160, B160, C161, D161, E161, F161, G161, A161, B161, C162, D162, E162, F162, G162, A162, B162, C163, D163, E163, F163, G163, A163, B163, C164, D164, E164, F164, G164, A164, B164, C165, D165, E165, F165, G165, A165, B165, C166, D166, E166, F166, G166, A166, B166, C167, D167, E167, F167, G167, A167, B167, C168, D168, E168, F168, G168, A168, B168, C169, D169, E169, F169, G169, A169, B169, C170, D170, E170, F170, G170, A170, B170, C171, D171, E171, F171, G171, A171, B171, C172, D172, E172, F172, G172, A172, B172, C173, D173, E173, F173, G173, A173, B173, C174, D174, E174, F174, G174, A174, B174, C175, D175, E175, F175, G175, A175, B175, C176, D176, E176, F176, G176, A176, B176, C177, D177, E177, F177, G177, A177, B177, C178, D178, E178, F178, G178, A178, B178, C179, D179, E179, F179, G179, A179, B179, C180, D180, E180, F180, G180, A180, B180, C181, D181, E181, F181, G181, A181, B181, C182, D182, E182, F182, G182, A182, B182, C183, D183, E183, F183, G183, A183, B183, C184, D184, E184, F184, G184, A184, B184, C185, D185, E185, F185, G185, A185, B185, C186, D186, E186, F186, G186, A186, B186, C187, D187, E187, F187, G187, A187, B187, C188, D188, E188, F188, G188, A188, B188, C189, D189, E189, F189, G189, A189, B189, C190, D190, E190, F190, G190, A190, B190, C191, D191, E191, F191, G191, A191, B191, C192, D192, E192, F192, G192, A192, B192, C193, D193, E193, F193, G193, A193, B193, C194, D194, E194, F194, G194, A194, B194, C195, D195, E195, F195, G195, A195, B195, C196, D196, E196, F196, G196, A196, B196, C197, D197, E197, F197, G197, A197, B197, C198, D198, E198, F198, G198, A198, B198, C199, D199, E199, F199, G199, A199, B199, C200, D200, E200, F200, G200, A200, B200, C201, D201, E201, F201, G201, A201, B201, C202, D202, E202, F202, G202, A202, B202, C203, D203, E203, F203, G203, A203, B203, C204, D204, E204, F204, G204, A204, B204, C205, D205, E205, F205, G205, A205, B205, C206, D206, E206, F206, G206, A206, B206, C207, D207, E207, F207, G207, A207, B207, C208, D208, E208, F208, G208, A208, B208, C209, D209, E209, F209, G209, A209, B209, C210, D210, E210, F210, G210, A210, B210, C211, D211, E211, F211, G211, A211, B211, C212, D212, E212, F212, G212, A212, B212, C213, D213, E213, F213, G213, A213, B213, C214, D214, E214, F214, G214, A214, B214, C215, D215, E215, F215, G215, A215, B215, C216, D216, E216, F216, G216, A216, B216, C217, D217, E217, F217, G217, A217, B217, C218, D218, E218, F218, G218, A218, B218, C219, D219, E219, F219, G219, A219, B219, C220, D220, E220, F220, G220, A220, B220, C221, D221, E221, F221, G221, A221, B221, C222, D222, E222, F222, G222, A222, B222, C223, D223, E223, F223, G223, A223, B223, C224, D224, E224, F224, G224, A224, B224, C225, D225, E225, F225, G225, A225, B225, C226, D226, E226, F226, G226, A226, B226, C227, D227, E227, F227, G227, A227, B227, C228, D228, E228, F228, G228, A228, B228, C229, D229, E229, F229, G229, A229, B229, C230, D230, E230, F230, G230, A230, B230, C231, D231, E231, F231, G231, A231, B231, C232, D232, E232, F232, G232, A232, B232, C233, D233, E233, F233, G233, A233, B233, C234, D234, E234, F234, G234, A234, B234, C235, D235, E235, F235, G235, A235, B235, C236, D236, E236, F236, G236, A236, B236, C237, D237, E237, F237, G237, A237, B237, C238, D238, E238, F238, G238, A238, B238, C239, D239, E239, F239, G239, A239, B239, C240, D240, E240, F240, G240, A240, B240, C241, D241, E241, F241, G241, A241, B241, C242, D242, E242, F242, G242, A242, B242, C243, D243, E243, F243, G243, A243, B243, C244, D244, E244, F244, G244, A244, B244, C245, D245, E245, F245, G245, A245, B245, C246, D246, E246, F246, G246, A246, B246, C247, D247, E247, F247, G247, A247, B247, C248, D248, E248, F248, G248, A248, B248, C249, D249, E249, F249, G249, A249, B249, C250, D250, E250, F250, G250, A250, B250, C251, D251, E251, F251, G251, A251, B251, C252, D252, E252, F252, G252, A252, B252, C253, D253, E253, F253, G253, A253, B253, C254, D254, E254, F254, G254, A254, B254, C255, D255, E255, F255, G255, A255, B255, C256, D256, E256, F256, G256, A256, B256, C257, D257, E257, F257, G257, A257, B257, C258, D258, E258, F258, G258, A258, B258, C259, D259, E259, F259, G259, A259, B259, C260, D260, E260, F260, G260, A260, B260, C261, D261, E261, F261, G261, A261, B261, C262, D262, E262, F262, G262, A262, B262, C263, D263, E263, F263, G263, A263, B263, C264, D264, E264, F264, G264, A264, B264, C265, D265, E265, F265, G265, A265, B265, C266, D266, E266, F266, G266, A266, B266, C267, D267, E267, F267, G267, A267, B267, C268, D268, E268, F268, G268, A268, B268, C269, D269, E269, F269, G269, A269, B269, C270, D270, E270, F270, G270, A270, B270, C271, D271, E271, F271, G271, A271, B271, C272, D272, E272, F272, G272, A272, B272, C273, D273, E273, F273, G273, A273, B273, C274, D274, E274, F274, G274, A274, B274, C275, D275, E275, F275, G275, A275, B275, C276, D276, E276, F276, G276, A276, B276, C277, D277, E277, F277, G277, A277, B277, C278, D278, E278, F278, G278, A278, B278, C279, D279, E279, F279, G279, A279, B279, C280, D280, E280, F280, G280, A280, B280, C281, D281, E281, F281, G281, A281, B281, C282, D282, E282, F282, G282, A282, B282, C283, D283, E283, F283, G283, A283, B283, C284, D284, E284, F284, G284, A284, B284, C285, D285, E285, F285, G285, A285, B285, C286, D286, E286, F286, G286, A286, B286, C287, D287, E287, F287, G287, A287, B287, C288, D288, E288, F288, G288, A288, B288, C289, D289, E289, F289, G289, A289, B289, C290, D290, E290, F290, G290, A290, B290, C291, D291, E291, F291, G291, A291, B291, C292, D292, E292, F292, G292, A292, B292, C293, D293, E293, F293, G293, A293, B293, C294, D294, E294, F294, G294, A294, B294, C295, D295, E295, F295, G295, A295, B295, C296, D296, E296, F296, G296, A296, B296, C297, D297, E297, F297, G297, A297, B297, C298, D298, E298, F298, G298, A298, B298, C299, D299, E299, F299, G299, A299, B299, C300, D300, E300, F300, G300, A300, B300, C301, D301, E301, F301, G301, A301, B301, C302, D302, E302, F302, G302, A302, B302, C303, D303, E303, F303, G303, A303, B303, C304, D304, E304, F304, G304, A304, B304, C305, D305, E305, F305, G305, A305, B305, C306, D306, E306, F306, G306, A306, B306, C307, D307, E307, F307, G307, A307, B307, C308, D308, E308, F308, G308, A308, B308, C309, D309, E309, F309, G309, A309, B309, C310, D310, E310, F310, G310, A310, B310, C311, D311, E311, F311, G311, A311, B311, C312, D312, E312, F312, G312, A312, B312, C313, D313, E313, F313, G313, A313, B313, C314, D314, E314, F314, G314, A314, B314, C315, D315, E315, F315, G315, A315, B315, C316, D316, E316, F316, G316, A316, B316, C317, D317, E317, F317, G317, A317, B317, C318, D318, E318, F318, G318, A318, B318, C319, D319, E319, F319, G319, A319, B319, C320, D320, E320, F320, G320, A320, B320, C321, D321, E321, F321, G321, A321, B321, C322, D322, E322, F322, G322, A322, B322, C323, D323, E323, F323, G323, A323, B323, C324, D324, E324, F324, G324, A324, B324, C325, D325, E325, F325, G325, A325, B325, C326, D326, E326, F326, G326, A326, B326, C327, D327, E327, F327, G327, A327, B327, C328, D328, E328, F328, G328, A328, B328, C329, D329, E329, F329, G329, A329, B329, C330, D330, E330, F330, G330, A330, B330, C331, D331, E331, F331, G331, A331, B331, C332, D332, E332, F332, G332, A332, B332, C333, D333, E333, F333, G333, A333, B333, C334, D334, E334, F334, G334, A334, B334, C335, D335, E335, F335, G335, A335, B335, C336, D336, E336, F336, G336, A336, B336, C337, D337, E337, F337, G337, A337, B337, C338, D338, E338, F338, G338, A338, B338, C339, D339, E339, F339, G339, A339, B339, C340, D340, E340, F340, G340, A340, B340, C341, D341, E341, F341, G341, A341, B341, C342, D342, E342, F342, G342, A342, B342, C343, D343, E343, F343, G343, A343, B343, C344, D344, E344, F344, G344, A344, B344, C345, D345, E345, F345, G345, A345, B345, C346, D346, E346, F346, G346, A346, B346, C347, D347, E347, F347, G347, A347, B347, C348, D348, E348, F348, G348, A348, B348, C349, D349, E349, F349, G349, A349, B349, C350, D350, E350, F350, G350, A350, B350, C351, D351, E351, F351, G351, A351, B351, C352, D352, E352, F352, G352, A352, B352, C353, D353, E353, F353, G353, A353, B353, C354, D354, E354, F354, G354, A354, B354, C355, D355, E355, F355, G355, A355, B355, C356, D356, E356, F356, G356, A356, B356, C357, D

GÜL MEKENYŇ BAHAR-ÝAZY

Sözleri Allaýar Güriýewiňki

Sazy Nury Muhadowyňky

Şadyýan

Syn-la dos-tum ba-har pas-ly, Gel-de, bi-ziň säh-ra-my-zy,
 heý! Mah-mal beg-res ge-ýi-nip-dir, Bök-jek-leş-ýär
 go-ýun-gu-zy, jan! Haý-ran e-der, haý-ran e-der,
 Gül me-ka-nyň ba-har-ýa-zy.

Synla dostum, bahar pasly
 Gel-de biziň sähramyzy,
 Mahmal begres geýinipdir,
 Bökjekleşýär goýun-guzy.

G a ý t a l a m a:
 Haýran eder, haýran eder,
 Gül mekanyň bahar – ýazy.

G a ý t a l a m a
 Haýran eder, haýran eder,
 Gül mekanyň bahar – ýazy.

Kömekçisi men atamyň,
 Gül sährada goýun bakýas.
 Ne enaýy guzuýklar,
 Garagumdan suwa ýakýas.

G a ý t a l a m a:
 Gök maýsalar, gök maýsalar,
 Gün nuruna ýaldyraşýar.
 Sowuk suwly çeşmelmiz,
 Bir enaýy bulduraşýar.

Re-mažor tonallygy

Re-mažor – esasy daýanç perdesi (tonikasy) «re» bolan mažor tonallygy bolup, açaryň öňünde fa-diýez we do-diýez belgileri bar.

1 ton 1/2 ton 1 ton 1 ton 1/2 ton 1 ton 1 ton
I II III IV V VI VII I(VIII)

Re-mažoryň durnukly sesleri I, III we V basgançaklarynda ýerleşýär (re, fa-diýez, lya). Galan basgançaklaryň (II, IV, VI we VII) sesleri (mi, sol, si, do-diýez) durnukly däldir.

SÄHER

Sözleri Geldi Bäşiyewiňki

Sazy Nury Muhadowyňky

Haýal

Sä-her ýe-li o- ýan- dy, O- ýat-dy a- gaç-la- ry. Gü-ne-şi al
kы- la- dy Ba- gy- my- zyň guş- la- ry. A- çyp dur,
a- çyp-dur, a- çyp-dur, Ak gu-jag- ny a- çyp-dur,

2–3-nji temaler. ÇAGALARYŇ HALK AÝDYMLARY

Asyrlaryň jümmüşinden bize çenli ýetip gelen çagalaryň aýdymlary özbek halk agzeki döredijiliginiň düzüm bölegidir. Olarda ýaş nesliň joşunly durmuşy, ýylyň pasyllary we dürli baýramlara bolan gatnaşygy özboluşly beýan edilýär.

Çagalar aýdymlarynyň aglabasy oýun bilen ýa-da oýun ýagdaýynda aýdylypdyr. Bahar paslyny wasp edýän «Binewşe», «Çittigül», «Ýamgyr ýagalak», «Leglek geldi» ýaly aýdymlar şolara degilidir. Meselem, bahar çagynda ýagyş ýaganda çagalar begenişip, oýun bilen gümra bolup, «Ýamgyr ýagalak» aýdymyny aýdýarlar.

GÜLLER MENIŇ GÜLENIM

(Özbek dilinde)

Sözleri **P.Möminiňki**

Sazy **N.Narhojajewiňki**

Ortaça

Bo'l-sin de-ya el cha-man, bo-g'im-ga gul e-ka-man.

Kul-gan bax-tu yosh-li-gim, gul-sha-nim-da er-ka-man.

Gul-sha-nim-da er-ka-man. Gul-sha-nim,

ho, gul-sha-nim, gul-lar ma-nim kul-ga-nim.

Gulshanim yurt qiyosi,
Kulganim dil ziyosi,
Bog'im tutash bog'larga,
Gulim mehnat jilosi.

Tole to'la kunlarim,
Ko'ksimdadir qo'llarim,
Keling sayr-u chamanga
Yana kulgany gullarim.

Gulshanim, ho, gulshanim,
Gullar manim kulganim.

Gulshanim, ho, gulshanim,
Gullar manim kulganim.

OWLAKLAR

Sözleri K.Taňrygulyýewiňki

Sazy W.Ahmedowyňky

Moderato con moto

mf

Meý-dan-da ot- lap Bö- ker ow-lak- lar, Sa- kar ow-lak-
lak, To- kar ow- lak- lar. Sa- kar ow- lak- lar,
To- kar ow- lak- lar. Mýa- a, mýa- a di- ýer ow-lak-
lar. Mýa- a, mýa- a di- ýer ow- lak-
lar. // -lar.

4-nji tema. KOMPOZITOR KAMILJAN JEPBAROW

Özbekistanyň halk artisti, sazanda we kompozitor Kamiljan Jepbarow (1914 – 1975) milli sazymyzyň ösmegine uly goşant goşan sungat işgäridir. Ol ilki dädese Möminjandan gyjak çalmagy öwrenip başlady. Soňra halypalary Rozmet Isabayewden çaň, gyjak we tanbur, Saburjan Sydykowdan gyjak we Muhiddinhajy Najmiddinowdan dutar sapagyny aldy. Kämilik ýaşyna ýetensoň, K.Jepbarow saz sungatynyň hem ýerine ýetirijilik, hem döredijilikde ugurlarynda üstünlikli iş alyp bardy.

Kamiljan
Jepbarow

Esasan, ol gyjakda «Irak», «Nawo», «Dugahi Husaýn» ýaly çylşyrymly düzülişli klassyky sazly örän ökdelik bilen ýerine ýetiripdir. Şunuň bilen birlikde K.Jepbarow sazly drama, saz we goşgy we aýdym döretmek ugrunda öndürijilikli zähmet çekdi. Şol sanda, Kompozitor Sultan Haýytbaýew bilen bilelikde «Gülje üstünde nur», kompozitor Doni Zakirow bilen bilelikde «Nodira», «Meniň jennetim» atly dramalara saz ýazypdyr. Şeýle hem, birnäçe goşgy we aýdymlary yazdy. «Abat ölkäm», «Daşkent piýalasy», «Diýarymsen», «Lukmanlar», «Küýsedim», «Müptela boldum saňa», «Essalam», «Watan», «Gözleriň», «Eý peri», «Etmezmidim», «Nazzora qil», «Bu ko'ngil» şulardandyr. Meselem, şahyr Habibiniň sözüne ýazan ajaýyp heňli «Diýarymsen» aýdymy halkymyzyň arasynda meşhur bolup giden. Ol aýdym şeýle başlanýar:

DIYARYMSEN

(Özbek dilinde)

Sözleri Habibiniñki

Sazy K.Jepbarowyñky

Ortaça, çaltlykda

Ey o - zod, go' - zal

o'l - kam (jo - ni - mey), hur - mat - li di - yo - rim - san, Ko'p zah - mat i - la top - gan (jo - ni - mey) bax - tim - sa - nu yo - rim - san. Jo - nim ka - bi as - ray - man, no - mus i - la o - rim - san. Ko'ng - lim o - chi - lur boq - sam (jo - ni - mey), o - ro - mu qa - ro - rim - san.

4–5-nji temaler. BAHARYŇ ILÇILERI WE TABIGAT

Halkymyz gadymdan leglek, durna, garlawaç ýaly guşlary bahar buşlukçylary hökmünde gadyrlaýarlar. Çünki bu guşlaryň uçup gelmegi gowy günlerden «habar» berýär. Meselem, ir baharda leglegi görmek bagt belgisi diýilse, leglegiň uçup giden tarapyndan görnen adam oba bereket alyp gelýär diýip, ynanypdyrlar. Şonuň üçin ir uçup gelen durna baharyň ir gelmegini habar berse, pesden uçan durna rysgalyň bereketli boljakdygyny aňladýar we ş.m¹.

ARGAMÇY (Özbek dilinde)

Özbek halk aýdymy

Howlukman

Ar - g'am - chi, gi - lam - chi, ar - g'am - chi, gi - lam - chi,
Tur - na de - sam tu - rum - li, keng da - la - ga qo' - num - li.
Tur - na - lar uch - sa past - lab riz - qing ke - lar u - num - li.
Ar - g'am - chim, gi - lam - chi, ar - g'am - chi, gi - lam - chi,

¹ Navro'z. Düzüjiler: T.Mirzaýew, M.Joraýew, Daşkent, «Fan». 1992, 85-90 s.

Çagalar guşlaryň uçup gelmegine intizarlyk bilen garaşypdyrlar. Çünki guşlar yssy günleriň başlanmagyny hem «habar» berýär. Şol sebäpli, leglegiň uçup gelşini gören çagalar «Leglek geldi» aýdymyny aýdypdyrlar we bu hakda ululary hem habardar etmäge howlугypdyrlar:

Leglek geldi, ýaz boldy,
 Ganaty kagyz boldy.
 Meýdanlara gulp urup,
 Derýa boýy saz boldy ...

Käte horazlaryň jaňjagazdek sesleri hem çagalaryň şatlanmagyna sebäp bolup, olar horazlaryň «gy-gy»laryna öýkünip başlaýarlar. Şeýlelikde horaz hakynda aýdymlar emele gelipdir.

🕒 «Waharman» atly sazy diňlap, ýerine ýetiren saz gurallaryny anyklamaga hereket ediň.

WAHARMAN

mf

Gör-dük jo- ýa- da Dür-li ga- wu- ny. Ýol-duk-da

gel- dik Tor- ly ga- wu- ny. A- dy wa-har- man

Ja- ny-ňa der- man. -man. -man. heý, jan!

MEN ÇYNAR EKDIM

Sözleri **Gurban Çöliýewiňki**

Sazy **Durdy Nuryýewiňki**

Şadyýan

Bir çu-kur gaz-dym. Ýo-luň bo-ýun- da. Bir çy-nar ek- dim.
Ýum-şak to-ýun- da. Ba- har ge- len- de Ýaz- dy ol
ýap- rak. Kö- ke güýç ber- di Ys- gar- ly top-
rak. Kö- ke güýç ber- di Ys- gar- ly top- rak.

Bir çukur gazdym
Ýoluň boýunda.
Bir çynar ekdim
Ýumşak toýunda.

Telim ýyl geçdi,
Çynar aldy boý.
Guşlar üstünde
Günde tutdy toý.

G a ý t a l a m a :

Bahar gelende
Ýazdy ol ýaprak.
Köke güýç berdi
Yzgarly toprak.

G a ý t a l a m a :

Öwsende şemal
Saz çalýar
Çynar.
Her sagat üçin
Bir mukamy bar.

G a ý t a l a m a

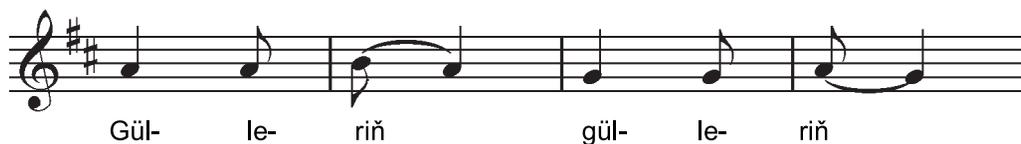

ÝAZ GIJESI

Sözleri **A.Rahmanowyňky**

Sazy **D.Nuryýewiňki**

Wals tempinde

Täsinlikden doludyr,
Gijesi ýaz günleriň.
Biri açýan ýalydyr
Gunçasyny gülleriň

Gülleriň, gülleriň,
Gunçasyny gülleriň.

Kümüş çygy sepýärkän
Nädip otlañ ýüzüne?!
Ilmän neneň sypýarkan
Adamlaryň gözüne?!

Gözüne, gözüne,
Adamlaryň gözüne.

Doldyr baglañ gujagny,
Dürli-dürli miweden.
Hödür etse birjigni ...
Getirýärkän nireden.

Nireden, nirede,
Getirýärkän nireden?!

DERÝA

Sözleri **G.Ezizowýňky**

Sazy **D.Hydyrowýňky**

Andante

Der-ýa, der-ýa, der-ýa sen, Ni-ra a- kyp bar-ýar- syň

Gül gü-lä-lek ke-na- ryň Na-gyş ýa- lak ke-na- ryň

Gül gü-lä-lek ke-na- ryň Na-gyş ýa- lak ke-na- ryň (ey)

U-zak- lar- dan gel-ýar- syň U-zak- la ra bar-ýar- syň

Tol-kun- lar- ñy bat bi- len. Ke- na- ry- ña

ur ýar- syň.

BILBIL BILEN TORGAÝ

Torgaý aslynda sopy ekeni. Bir wagtlar Hudaýa şek ýetireni üçin Torgaýa aýlandyrylan ekeni. Torgaý bilen Bilbil aslynda adamzat neslinden bolup, biri-biri bilen çyn dost, aga-ini-garyndaş eken. Hudaý tagala olara aýdym aýtdyryp, ýaryşdyrypdyr. «Kimde-kim köp we oňat aýdym aýtsa il arasynda galýar, aýdymalaryny bag-bakjalarda aýdar, ýeňileni bolsa çöl-beýewana çykyp gidip, ol ýerde bozlap geçer», – diýipdir ol.

Şondan soň Bilbil bilen Torgaý gezekli gezegine aýdym aýdyp başlapdyrlar. Bilbil bir müň bir aýdym aýdypdyr. Torgaý bolsa müňe ýetiripdir. Şonda Alla tagala:

— Bilbil, seniň mekanyň şu ýerde, adamlaryň arasynda bolsun, bag-bakjalarda saýrap ýöräber. Torgaý seniň mekanyň bolsa çöl bolsun tä magşar gününe çenli ol ýerlerde bozlap ýöräber – diýipdir.

Şondan bäri Bilbil gülleriň arasynda, bag-bakjalaryň içinde söýgi, wepa, sadyklyk hakynda aýdym aýtsa, Torgaý çöl-beýewanlarda içi ýananyndan bozlap ýörmüş ...

(«Özbek asotirleri, hikmetleri, rowaýatlary» kitabyndan).

BAGDA BILBIL SAÝRAÝAR

Sözleri **Kasym Nurbadowyňky**

Sazy **Hudaýnazar Amangeldiyewiňki**

Şadyýan

Bag-da bil-bil saý-ra-ýar, Jo-şup nag-ma o-ka-ýar.

Bil-bi-liň o-wa-zyn-dan A-tyr y-sy ko-ka-ýar.

Bagda bilbil saýraýar,
Joşup nagma okaýar.
Bilbiliň owazyndan,
Atry ysy kokaýar.

Şirin owaz baglaryň
Täzeleýär howasyn.
Bagda güller açylýar,
Diňläp bilbil owazyn.

- ?! 1. Guşlar hakynda nähili aýdymlyry bilýärsiňiz?
2.. «Men çynar ekdim» aýdymynyň esasy daýanç perdesini anyklaň.
3. Goşgyny ýat tutuň.

7–8-nji temaler. KOMPOZITOR FAHRIDDIN SADYKOW

Fahriddin Sadykow

Görnükli sungat işgäri Fahriddin Sadykow (1914–1977) özüniň mazmuna baý aýdym-sazlaryny we gaýtalanmaýan heňleri bilen özbek sazynyň ösmegine saldamly goşant goşdy.

Hususanda, ussadyň «Özbekçe wals», «Watan marşy», «Gurluş marşy» sazlyry, «Özbekistan», «Toý mübärek», «Dutarym», «Bir gözeli», «Parahatçylyk aýdymy», «Zerewşan» ýaly aýdymlyry milli saz hazyna-myzdan mynasyp orun aldy.

Beýle mazmunly sazy döretmekde F.Sadykowyň kompozitorçylyk ukyby hem-de çañ we dutary kämil bilmegi möhüm ähmiýete eýe bolupdyr. Bu häsiýet kompozitoryň ýene başga birnäçe eserlerinde hem ýüze çykýar.

Şol sanda, muňa F.Sadykowyň şahyr Akmal Poladyň goşgusyna ýazan «Garabaýyr» aýdymy mysal bolup biler.

Garabaýyr – Özbekistanda ýetişdirilýän tohum at bolup, ondan ýekelikde münmekde hem-de araba goşup ýük

daşamakda peýdalanylýar. «Garabaýyr goşgusynda daýhanlarymyzyň agyryny ýeňil etmäge hyzmat edip gelýän ynha şeýle atlar wasp edilýär. Aýdymyň saz gurallarynda beýan edilýän giriş bölümi we gaýtalamaklary çapyksuwaryň mertligini, şygyr bentleriniň äheňleri bolsa, giň meýdanlary we olarda ylgap gelýän atlary suratlandyrýar.

GARABAÝYR
(Özbek dilinde)

Sözleri **A.Polatowyňky**

Sazy **F.Sadykowyňky**

Çalt

Chor-va-miz-ning

sav-la-ti-dur qo-ra-ba-yir o-ti-miz, yil-qi-miz-ning

chi-ro-yi-dur, bu-kil-mas qa-no-ti-miz.

Er-ka-la-nib kish-na-gan-da

ja-rang-lar da-la, tog'-lar, jan-go-var-lik

xis-la-ti ko'p, Meh-nat-da ko'n-gil chog'-lar,

Ye-li-shi-ga
teng ke - lol - mas hat-to ko'k- da bur- gut - lar,
qil - gan i - shi el - ga man - zur, maq- to- vi bor
bir daf - tar. Har kun u -ni er - ka -la - tib
yol-la- ri- ni ta- ray- man, men o- tim-ga
me-hr qo'- yib ham- ro- him deb qa-ray - man.
Ham-ro- him deb qa-ray - man. Oh, jon tul-po-ri-miz.

- ?! 1. 6\8 takt ölçegine nähili edip dirižyorlyk edilişini sag eliñiz bilen görkeziñ.
2. Bu belgileriñ manysyny düşündirip beriñ #, b, q.
3. Major tonallygynda ýarym tonlar haýsy ses basgançaklarynyň arasynda emele gelýär?
4. Minor tonallygynda ýarym tonlar haýsy ses basgançaklarynyň arasynda emele gelýär?

BERKITMEK ÜÇİN ÝUMUŞLAR

1. Haýsy hatarda «Baýram we dabara» aýdymlary dogry görkezilipdir?

- A) «Lapar», «Oh, leýli», «Sowuk kimi gözleýär?»
- B) «Ýar-ýar», «Gelinsalam», «At oýny», «Çarh».
- D) «Mekdep», «Alla», «Ýalla».

2. Bagşylar nähili aýdymlary aýdýarlar?

- A) Laparlary.
- B) Dessanyň aýdymlaryny.
- D) Allalary.

3. Remezhan aýdyşyklary haçan aýdylýar?

- A) Toýlarda we dabaralarda.
- B) Remezhan aýynda gijara wagtynda.
- D) Bäbekleri uklatmak maksadynda.

4. Özbek halk tanslary haýsy hatarda dogry görkezilipdir?

- A) «Kamarinskaýa», «Gopak», « Bulba».
- B) «Lezgi», «Dilhiraj», «Tanowar».
- D) «Polka», «Mazurka», «Şagala».

1.	A				
2.	Ý				
3.	D				
4.	Y				
5.	M				

- 1. Toý-baýramlara aýdylýar.
- 2. Üflenip çalynýan saz guraly.
- 3. Iki tarly çalynýan gural.
- 4. Skripka meňzeş milli saz guraly.
- 5. Şaş...

ÝATDA SAKLAŇ!

1. Aýdym aýdýan wagtyňyzda kelläňizi we göwdäňizi dogry tutuň.

2. Maşk edeniňizde we aýdym aýdýan wagtyňyzda demiňizi tygşytlap ulanyň.

3. Aýdymyň sözlerini dogry aýdyň. Munda çekimli sesleri uzaldybrak, çekimsiz sesleri bolsa gysga aýtmaga hereket ediň.

4. Aýdymyň sözlerine düşüňip, onuň manysyna laýyk görnüşde aýdyň.

5. Köpçülik bolup aýdym aýdan wagtyňyzda öz sesiňiz bilen bile synpdaş dostlaryňyzyň hem sesini diňläp bile aýtmaga hereket ediň.

6. Aýdym aýdýan wagtyňyzda we ony öwrenýän wagtyňyzda mugallymyňyzyň görkezmelerine amal ediň.

AÝDYM-SAZ SÖZLÜGI

Aýdyşyk – owaz bilen aýtmak, aýtmak üçin niýetlenen ähli saz nusgalarynyň umumlaşan ady.

Bulamon – tut agajyndan işlenen surnaý şekilli saz guraly. Emma surnaýdan kiçi, üflenýän ýeri bolsa sibizigiňki ýaly (dilli) dygy bilen tapawutlanýar.

Çaň – tarly-kakylýan saz bolup, onda jemi 40 sany sim (tar) bolýar. Şolardan 13 sanysy üçden birleşip bölünen bolup, bir simi aşaky ýogyn tara bölünýär. Çanyň tarlary 2 sany çöp bilen kakylp we barmaklar bilen pitiklenip çalynýar.

Dep – (başgaça ady çildirme) – kakylp çalynýan saz guralynyň daşy üzümiň baldagyndan ýa-da erik, hoz agajyndan taýýarlanyp bir tarapyna öküz (ýa-da keýik, geçi) derisi gaplanýar. Içki tarapyna 40-dan artyk demir halkajyklar asylýar.

Dutar – iki tarly çalynýan saz guraly, tut, erik ýa-da hoz agajyndan taýýarlanýar. Dessesine 13-13 sany ýüpek perde bogulýar.

Dombyra – dutar ýaly iki tarly çalynýan saz guraly bolup, emma dutardan tapawutlylykda özboluşly «boguk» sesi, oňa görä gysga we inçe (perde bogulmadyk) dessesi bilen tapawutlanýar.

Kerneý – misden ýasalan demli (üflenýän) saz guraly bolup, uzynlygy 2 m we ondan hem artyk bolmagy mümkin. Onuň «tirsekli» (döwük çyzykly) görnüşi hem bar.

Götermäge amatly bolmagy üçin üç bölege bölünýär. Kerneýde barmaklar bilen basylyan deşikler bolmaýar.

Güýçli we ýogyn sesiniň bolmagy soňunda «jar çekmek» üçin, şol sanda geçmişde harbylara habar bermek serişdesi bolup hyzmat edipdir. Ansamblyň düzüminde dabara we belent ruh döredýär.

Konun – tarly-çalynýan saz bolup, görnüşi çaň sazyna meňzäp gidýär. Emma, çaňdan tapawudy, agaç gapagyňnyň mälim bölegi deri bilen gaplanan, onuň üztünden harrak ornadylyp, 24 sany üçlük içege tarlary işilýär.

Kompozitor (lat. – dörediji, ýasaýan, düzýän) – opera, simfoniýa, sonata, balet, oratoriya ýaly sazly žanrlarda eser ýazýan dörediji.

Nagara – palçykdan tüwek şekilinde ýasalyp, ýokary derejede bişirilýär. Käsesi keyik (ýa-da başga haýwan) derisi bilen gaplanýar. Nagaralar göwrümüne garap uly (dol nagara), ortaça (kös nagara) we kiçi (rez nagara) görnüşlere bölünýär.

Owgan rybaby – tarly-çalynýan saz guraly bolup, ol mezrob (mediatr)ýň kömegi bilen çalynýar. Onuň käsesi çukur oýulan we deri bilep gaplanan bolýar, kelte we ýogyn dessesinde dört sany guşak perdesi bar. Dessesiniň ýokary böleginde 6 ýa-da 7 goşmaça («has») perdeleri hem bar. Owgan rybabynyň 5 sany esasy tarlarynda saz çalynýar. Şonuň ýaly, onuň ýan tarapyndan 10-11 sany kömekçi

ýangulak simleri dartylan bolup, olar ýañlandyrmakda ulanylýar.

Sato – tarly-kemanly saz guraly. Tut agajyndan oýup işlenen käsesi we uzyn dessesi tanbury ýatladýar.

Sibizik – ýönekeý gamyşdan ýasalan üflenip çalynýan saz guraly. Üflenýän ýerinden diljagaz kesilen bolup, öň tarapynda barmak basylýan üç sany deşijegi bar.

Surnaý – erik ýa-da hoz agajyndan oýup ýasalýar. Onuň öň tarapynda ýedi sany, aşagynda bir sany deşikleri bar. Surnaýda tans sazларыny, halkymyzyň arasynda giň ýaýran aýdymларыň sazлары hem-de mukamlарыň «surnaý ýollary» ýerine ýetirilýär. Ansamblyň düzüminde hem surnaý esasy saz ýollарыny ýañlandyrýar.

Tanbur – tarly çalynýan saz guraly. Tut agajyndan taýýarlanýar. Uzyn dessesinde 16 sany bogulan perdesi bar. Käsäniň gapagyna 4 sany çöp (has) perde ýelimlenen bolýar. Tanburdaky tarларыň sany üçden alta çenli bolmagy mümkin. Häzirki wagtda üç-dört sim bilen çalynýar.

Ud – tarly-çalynýan saz gurallарыnyň iň gadymларыndan biri hasaplanýar. Ol tanbur we dutardan özüniň arмыt, şekilli uly käsesi we tekiz (perde bogunлары bolmadyk) uly dessesi bilen tapawutlanýar. Ud sazynda 11 sany tar bolup, olardan baş sanysy goşa görnüşde, biri bolsa aşaky ýogyn sesiň ornunda ulanylýar.

MAZMUNY

Sözbaşy	3
Özbekistan Respublikasynyň Döwlet senasy Sözleri A.Oripowyňky, Sazy M.Byrhanowyňky	4

Birinji çärýek Özbek halk aýdym we saz gurallary

<i>1–2-nji temaler. Halk aýdymlyry</i>	7
Aýdym	8
Ýönekeý saz şekillerini ýatlamak. Bent şekli	12
<i>3-nji tema. Zähmet aýdymlyry</i>	12
Do-major tonallygy	15
<i>4-nji tema. Leper</i>	16
3/8 ölçegi	19
<i>5-nji tema. Ýalla</i>	19
Ýallama ýarym	20
<i>6–7-nji temaler. Özbek halk saz gurallary</i>	21
Owgan rubaby hakynda rowaýat.....	28
<i>8–9-njy temaler. Üflenip çalyňyan we kakylýan gurallar</i>	30
Minor seshatary	32
Dep	33

IKINJI ÇÄRÝEK Baýram we dabara aýdymlyry

<i>1-nji tema. Umumy düşünje</i>	35
Bagşy bolasym gelyär. Sazy J.Gurbangylyjowanyňky	36
<i>2–3-nji temaler. Toý dabarasy aýdymlyry</i>	38
Munajat. Sözleri A.Nowaýynyňky. Sazy I. Ikramowyňky	41
Watan mähri. Sözleri J.Jabbarowyňky. Sazy I.Ikramowyňky	42
<i>4–5-nji temaler. Halk tanslary</i>	44
<i>6–7-nji temaler. Alla aýdymlyry</i>	48
«Alla» hakynda rowaýat.....	53
Sol-major tonallygy	54
<i>Birinji ýarym ýyllyk boýunça berkitmek üçin ýumuşlar</i>	55

ÜÇÜNJI ÇÄRÝEK

Möwsüm aýdymlary

1-nji tema. Möwsüm we märeke aýdymlary	57
2–3-nji temaler. Gyş paslynyň aýdymlary	64
4–5-nji temaler. Kompozitor Togtasyn Jalilow	67
Signal. Sazy T.Jalilowyňky	68
Bagşynyň edermenligi	70
Tüýdügiň sesi	73
6–7-nji temaler. Remezan aýdymlary	76
Gutly bolsun baýramyň. Sözleri G.Meredowyňky Sazy J.Gurbangylyjowanyňky	78
8–10-njy temaler. Nowruz baýramyna degişli aýdymlar	79
Torgaý saýraýşy	80
Ýaşasyn Nowruz ady. Sözleri G. Meredowyňky.	
Sazy J. Gurbangylyjowanyňky	81
Anna. Sözleri K. Taňrygulyýewiňki. Sazy W. Ahmedowyňky	82
Çal, dutarym. Sözleri N. Baýramowyňky. Sazy J. Gurbangylyjowanyňky	83
Kiçi bilen geçi. Sözleri K.Taňrygulyýewiňki. Sazy W.Ahmedowyňky	84
Ogry pişik name iýer. Sözleri A.Allanazarowyňky.	
Sazy B.Hudaýnazarowyňky	85
Fa-mažor	86

DÖRDÜNJI ÇÄRÝEK

Bahar paslynyň aýdymlary

1-nji tema. Bahar paslynyň aýdymlary barada düşünje	87
Baharym. Ýu. Rejebiy sazy	88
Re-mažor tonallygy	90
2–3-nji temaler. Çagalaryň halk aýdymlary	91
4-nji ders. Kompozitor Kamiljan Jepbarow	93
5–6-njy temaler. Baharyň ilçileri we tebigat	95
Waharman. Türkmen halk aýdymy	96
Men çynar ekdim. Sözleri G. Çöliýewiňki. Sazy D. Nuryýewiňki	97
Ýaz gijesi. Sözleri A.Rahmanowyňky. Sazy D.Nuryýewiňki	98
Derýa. Sözleri G.Ezizowyňky. Sazy D.Hydyrowyňky	99
Bilbil bilen Torgaý	100
7–8-nji temaler. Kompozitor Fahriddin Sadykow	101
Garabaýyr. Sözleri A.Polatowyňky. Sazy F.Sadykowsyňky	102
Ikinji ýarym ýyllyk boýunça berkitmek üçin ýumuşlar	104
Ýatda saklaň!	105
Aýdym-saz sözlügi	106

OQILXON IBROHIMOV

MUSIQA

4-sinf uchun darslik

(Turkman tilida)

Gaýtadan işlenen we doldurylan 6-njy neşirden terjime

Terjime eden *K. Hallyýew*

Redaktor *J. Metýakubow*

Çeper redaktor *Ş. Mirfaýazow*

Tehredaktor *Y. Koryagina*

Korrektor *J. Metýakubow*

Kompýuterde sahaplaýjy *Z. Aliyewa*

Neşirýatyň lisenziýasy AI № 290. 04.11.2016.

Çap etmäge 2017-nji ýylyň 20-nji aprelinde rugsat edildi. Ölçeği 70x90^{1/16}. Arial CE garniturasy. Ofset çap edilish usuly. Şertli çap listi 8,19. Neşir listi 8,5.

1147 nusgada çap edildi. Buýurma № 00000.

Özbekistanyň Metbugat we habar agentliginiň

Gafur Gulam adyndaky neşirýat-çaphana döredijilik öyünde çap edildi.

100128. Daşkent. Labzar köçesi, 86.

Biziň internet salgymyz: www.gglit.uz

e-mail: info@gglit.uz

**ULANMAGA BERLEN OKUW KITABYNYŇ
ÝAGDAÝNY GÖRKEZÝÄN JEDWEL**

№	Okuwçynyň ady, familiýasy	Okuw ýyly	Okuw kitabyny alan wagtyndaky ýagdaýy	Synp ýolbaşçysynyň goly	Okuw kitabyny tabşyrandaky ýagdaýy	Synp ýolbaşçysynyň goly
1						
2						
3						
4						
5						
6						

Okuw kitaby ulanmaga berlip, okuw ýylynyň ahrynda gaýtaryp alnanda ýokarky jedwel synp ýolbaşçysy tarapyndan aşakdaky bahalamak tertibine esaslanyp doldurylýar:

Täze	Okuw kitabynyň ilkinji gezek peýdalanmaga berlendäki ýagdaýy.
Ýagşy	Jilti gowy, okuw kitabynyň esasy böleginden bölünmedik. Ähli sahypalary bar, ýyrtylmadyk, sahypalarynda ýazgylar we çyzgylar ýok.
Kanagatlanarly	Jilti ýenjilen, kä ýerleri çyzylan, gyalary gädilen, okuw kitabynyň esasy böleginden bölek ýerleri bar, peýdalanyjy tarapyndan kanagatlanarly derejede abatlanypdyr. Goparlan sahypalary ýelimlenen, käbir sahypalary çyzylan.
Kanagatlanarsyz	Jilti çyzylan, ýyrtyk, esasy böleginden aýrylan, ýyrtylan ýeri düşüp galan, kanagatlanarsyz derejede abatlanan. Sahypalary ýyrtylan, listleri ýetişmeýär, çyzyp taşlanan. Okuw kitabyny gaýtadan dikeldip bolmaýar.